

Research Synthesis Identifying the Components fo Multicultural Curriculum

Wirya Nawrozi^{*}, Yousef Adib^{**}

Jahangir Yari Haj Ataloo^{***}, Rahim Badri Gargari^{****}

Abstract

Pluralistic and varied Iranian society, requires a sensitive and responsive curriculum multicultural features. This research was conducted using a qualitative research method of synthesis research with the aim of identifying the Components multicultural curriculum. The studied sources include all valid scientific articles in this field. Due to regular searches in databases, in the period from 2007 to 2022, 1024 documents were identified and then based on the input criteria, 24 studies including articles, theses, and books were finally selected for the final analysis. To provide information, a worksheet designed by the researcher was used to report and record the information of the initial research, and to analyze the findings, a six-step Roberts synthesis model was used. According to the findings, the components of multicultural Curriculum were presented. Therefore, four components of human-oriented, minority-oriented, education-oriented and pluralistic were identified with 15 sub-themes, which in total include 163 basic themes. Also, the results showed that with the complete appearance of the components in the curriculum, one-sidedness in curriculum planning in favor of a specific culture will be avoided.

* Ph. D. Student, Curriculum Development, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran,
wiryanewrozi@gmail.com

** Professor, University of Tabriz, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Department of Educational Sciences, Tabriz, Iran (Corresponding Author), Adib@tabrizu.ac.ir

*** Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran, jahangiryari17@gmail.com

**** Professor of Psychology, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Tabriz University, Tabriz, Iran, badri_rahim@yahoo.com

Date received: 2023/02/19, Date of acceptance: 2023/05/22

Keywords: Components Curriculum, Multicultural, Multicultural Education, Synthesis Research.

Introduction

It is believed that the problems caused by multiculturalism can only be solved through multicultural education (Aslan, 2019), which has been discussed for years and although it has not yet evolved (Race, 2019) and its meaning has changed, but the aspects Its essence has been preserved (Castillo, Donoso & Ortega, 2020). Hermino (Hermino, 2014) considers the duty of multicultural education to discover differences as a gift from God that we should treat these differences with tolerance and respect (Arifin & Hermino, 2017) and the purpose of education in The case of the diversity of cultures in response to demographic and cultural changes in a particular society or even at the global level (Gorski & Pothini, 2014) and the acquisition of students with appropriate knowledge, attitude and skills for effective and successful participation in a society. He is a democrat. Because in the 21st century, young people are increasingly challenged to have the ability to work across cultures and political boundaries, they must increase their understanding of other cultures (Dwiningrum & et al, 2021).

Considering that the results of the analysis of upstream documents indicate that multicultural education in Iran has been paid attention to some extent, but it has not been used in a transparent manner and using multicultural literature (Havasbeigi, 2017), the need to identify the components Multicultural education seems to be a necessary thing, so that the content of the designed curriculum has coherence, comprehensiveness and inclusion based on multicultural standards, which currently textbooks are either not properly realized, or if they appear, the quality of attention is not appropriate. be

Therefore, based on the inherent diversity in Iran's pluralistic and culturally diverse society in different ethnic, linguistic and religious dimensions, the domination and sovereignty of a curriculum indifferent to multiculturalism will be in conflict with the realities of the society and considering that 80 to 95 The percentage of time students spend in class with textbooks has a major impact on their knowledge and behavior in the future (Banks, 2016), reflecting diversity and in other words multicultural education in the curriculum is necessary and expected. Therefore, the current research aims to identify the components of multicultural education to plan in the curriculum in order to avoid one-sidedness in favor of a particular culture in textbooks, and seeks to answer this question:

What are the components of the multicultural curriculum?

Methodology

The current research was conducted with the qualitative research method of synthesis research with the aim of identifying the characteristics of the components of multicultural education. The studied sources include all valid scientific articles in this field in the period from 2007 to 2022, according to the regular search in the databases, 1024 scientific documents were identified and based on the input criteria, 24 studies including articles were found. The letter and book were selected for final analysis. In order to provide information, the worksheet designed by the researcher was used to report and record the information of primary researches, and the six-step model of Roberts synthesis was used for the analysis. Then, in order to identify the components of multicultural education, the findings of the selected documents about the subject of the research were combined and with repeated and detailed readings, as well as comparing similar and contradictory findings by coding with different colors of the class. Necessary classification was done. Data analysis was done based on the coding process based on thematic analysis. Similar codes that almost refer to the same concept were combined and formed the basic themes. From the combination of basic themes, sub-themes were formulated. Finally, by classifying sub-themes, components (main themes) were extracted by inductive method.

Findings

According to the findings of the research related to the purpose of the research in Table 1 and after repeated review by the researchers, all the basic concepts were grouped around 15 sub-themes and finally organized in the form of 4 main themes or the desired components. Based on this, the human-oriented component includes 3 sub-themes and 29 basic themes, the minority-oriented component includes 4 sub-themes and 34 basic themes, the education-oriented component includes 4 sub-themes and 48 basic themes, and finally the plurality component. It is oriented and includes 52 basic themes with 4 sub-themes.

Discussion and conclusion

If we use the research evidence as the basis of the analysis, we will reach the inferential conclusion that multicultural education, considering its scope, extent and importance, will require systematization in education and the need to identify its components. However, the search results in related sources show that the efforts made inside and outside the country lack comprehensiveness in presenting the components of education, because in most researches, researchers focus more on a specific aspect. The goals of

multicultural education have been emphasized or the components have been presented in a way that lacks the necessary comprehensiveness, inclusion and coherence. However, the findings of this research have been able to include the multicultural concern from a political-cultural and philosophical perspective in an educational format in order to avoid one-sidedness in the multicultural curriculum. Therefore, the use of the findings of this research is suggested to the curriculum planners, considering the components of multicultural education, on the one hand, they were freed from the trap of common and wrong beliefs about multicultural education, and on the other hand, they were freed from one-sidedness in Curriculum planning in favor of a specific culture was avoided.

Bibliography

- Abbas Zadeh, S. (2015). Comparative Study of the Country's Five Development Plans Regarding Gender Justice: With Emphasis on Iran Women Higher Education and Comparing That with Universal Criteria. *Women Studies*, 6(11), 97-130. [in Persian]
- Abdeli Soltan Ahmadi J, & Sadeghi, A. (2016). Designing and Validating Multicultural Curriculum Model in Iran Public Educational. *Journal of Curriculum Studies*, 10(39), 71-108. [in Persian]
- Abdeli Soltan Ahmadi J. EVALUATING MULTICULTURAL EDUCATION APPROACH IN MEDICAL SCIENCE CURRICULUM FROM THE PERSPECTIVE OF FACULTY MEMBERS OF NORTH WEST UNIVERSITIES IN IRAN, 2013-2014. *Studies in Medical Sciences* 2016; 27 (1) :27-36 [in Persian]
- Aghili S H, Ali Asgari M, Hosseinikhah A, Hakimzadeh R, Sadeghi A. (2021). Requirements of a Multicultural Curriculum in Primary Education: Explaining the Features on the Basis of a Combined Approach. *J Child Ment Health*; 7 (4) :39-60. [in Persian]
- Ahmadrash, R., & Mostafazadeh, E. (2019). Analysis of Social Studies Curriculum in the First Three Years of Secondary School in Consideration of Multicultural Education Components. *Research in Teaching*, 7(4), 48-24. [in Persian]
- Akcaoglu, M. Ö., & Arsal, Z. (2021). The Effect of Multicultural Education on Preservice Teachers' Attitude and Efficacy: Testing Bank's Content Integration Dimension. *Participatory Educational Research*, 9(2), 343-357.
- Amini, M. (2012). An Explanation of Multicultural Curriculum and It's Implementation in Iran's Curriculum Development System, *Journal of Curriculum Studies*, 7(26). [in Persian]
- Arifin, I., & Hermino, A. (2017). The importance of multicultural education in schools in the era of ASEAN economic community. *Asian Social Science*, 13(4), 78-92.
- Ashouri, F., & sadeghi, A. (2020). Effect of multicultural education components on multicultural Literacy in the 6th grade students of Tehran. *Educational Psychology*, 16(58), 259-285. [in Persian]
- Aslan, S. (2019). How is Multicultural Education Perceived in Elementary Schools in Turkey? A Case Study. *European Journal of Educational Research*, 8(1), 233-247.

- Ateş, A., & Şahin, S. (2021). Preschool Teachers' Opinions Towards to Multicultural Education. *Education Quarterly Reviews*, 4(4).
- Banks, J.A. (2016). Multicultural education: Characteristics and goals. In J.A. Banks & C. A. M. Banks (Eds.), *Multicultural Education: Issues and Perspectives* (9th ed., pp.2-23). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc
- Beheshti, S, A. (2015). *Theoretical Foundation of Politics in Multicultural Societies*, Tehran: Nahid. [in Persian]
- Castillo, P. A. P., Donoso, A., & Ortega, K. (2020). Understanding the meaning of multicultural collaboration in a public-school EFL class. *International Journal of Multicultural Education*, 22(1), 1-15.
- Demir, N., & Yurdakul, B. (2015). The examination of the required multicultural education characteristics in curriculum design. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 3651-3655.
- Dwiningrum, S. I. A., Hope, J., Kartowagiran, B., Sudartinah, T., Siteine, A., & Yao, Z. (2021). Cross-Cultural Competence in Multicultural Education in Indonesian and New Zealand High Schools. *International Journal of Instruction*, 14(3), 597-612.
- Faramarzpour, N., & Rafiepour, A. (2014). Gender beliefs Related to math in Minds of students. *Journal of Curriculum Studies*, 9(34), 117-132. [in Persian]
- Garshasbi, A., Fathi Vahjargah, K., & Arefi, M. (2020). The Position of ethnicity in formal curriculum of Humanities discipline (Case Study: Sociology and History books in the New Secondary School System). *Journal of Educational Scinces*, 27(1), 73-94. [in Persian]
- Gorski, P., & Covert, B. (2010). Defining multicultural education. Retrieved Aug, 19(2), 1.
- Gorski, P., & Pothini, S. (2014). *Case Studies on Diversity and Social Justice Education*. New York, NY: Routledge.
- Hamidzadeh, K., Fathi Vajargah, K., Arefi, M., & Mehran, G. (2018). The Systematic Analysis of Multicultural Education in Iran. *Journal of Research in Educational Science*, 12(42), 25-38. [in Persian]
- Havasbeigi, F. (2017). *Designing a Multicultural Curriculum Model for Iran's Elementary Education Course*, Doctoral Dissertation, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabatabai University, unpublished. [in Persian]
- Havasbeigi, F., sadeghi, A., Maleki, H., & ghaderi, M. (2019). Multicultural education in Farsi textbooks (Reading) Iran Elementary Education. *Journal title 2018*; 6 (11) :141-174
- Havasbeigi, F., sadeghi, A., Maleki, H., & ghaderi, M. (2019). Analysis of categories of multicultural education in social studies textbooks for elementary education. *Sociological Review*, 25(2), 383-429. [in Persian]
- Jayadi, K., Abduh, A., & Basri, M. (2022). A meta-analysis of multicultural education paradigm in Indonesia. *Heliyon*, 8(1), e08828.
- Julianto, H. D., & Subroto, W. T. (2019). Multicultural education based on local education in elementary school. *International Journal of Educational Research Review*, 4(3), 420-426.
- Kaviani, M. (2005). *Geographical Foundations of Iranian Culture*. *Strategic Studies Quarterly*, 8(27), 81-103. [in Persian]

- Khakbaz, A. S. (2020). Placement of Multicultural Education in Elementary School Mathematics Curriculum in Iran. *New Educational Approaches*, 15(1), 33-58. [in Persian]
- Kim, H. D. (2007). Formulating the concept of multicultural education in Korea. *Journal of Education for International Understanding*, 3, 41-54.
- Kim, J. H., & So, K. (2018). Understanding the "other": Rethinking multiculturalism in South Korea through Gadamer's philosophical hermeneutics. *International Journal of Multicultural Education*, 20(1), 102-117.
- Koriakina, A. (2015). Multicultural Approach to Education. In SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference (Vol. 1, pp. 215-221).
- Kyhan, J. (2015). Analysis of the status of Multicultural Education in the Content of Social Sciences and Persian Curriculum in Elementary School by Shannon Entropy Method, *Journal of Educational and Scholastic Studies*, 4(12), 79-95. [in Persian]
- Marzooghi, R., & Mansoori, S. (2015). Qualitative content analysis of elementary textbooks based on gender orientation. *Woman in Development & Politics*, 13(4), 469-485. [in Persian]
- Mokhtari, R. (2017). The position of the components of multicultural education in the intended curriculum of the first secondary school, master's thesis of Al-Zahra University, has not been published. [in Persian]
- Moree, D., Klaassen, C., & Veugelers, W. (2008). Teachers' ideas about multicultural education in a changing society: the case of the Czech Republic. *European Educational Research Journal*, 7(1), 60-73.
- mostafazadeh, E., keshte aray, N., & ghule zadeh, A. (2019). The necessity of multicultural education, and the analysis of its components in Iranian educational system. *Research in Curriculum Planning*, 16(60), 20-35. [in Persian]
- Nadi Ravandi, S. (2017). Investigation and Introducing a Variety of Synthetic/ Mixed and Review Studies in Medical Research. *Journal of Sabzevar University of Medical Sciences*, 24(4), 257-263. [in Persian]
- Pele, A. (2014). Explaining the philosophy of multicultural education for Iran's education system and analyzing and evaluating the existing educational policies based on it, doctoral thesis on the philosophy of education, Tarbiat Modares University, unpublished.
- Qadri, M., Karamkar, S. (2018). Curriculum and culture, confrontations and gatherings. Tehran: Avai Noor. [in Persian]
- Rahmani, O., Fghihi, A., Hosseinimehr, A., & Sarmadi, M. (2017). Validation Component of Multicultural Education Planning for a Curriculum at Primary School. *Journal of New Approaches in Educational Administration*, 7(28), 233-250. [in Persian]
- Rees, R. (2019). Multiculturalism and education, translated by Alireza Sadeghi and Tahereh Shirkond, Tehran: Rushd Farhang. [in Persian]
- Rostami, F, Yousefi, M. H., & Amini, D. (2021). A Qualitative Study on Identity Construction among Teachers Working with Students with Disabilities. *International Journal of Multicultural Education*, 23(2), 88-106.
- sādeghi, A., & Azizi, Y. (2022). Identifying and developing the principles of multicultural education of the Islamic Republic of Iran. *Educational Innovations*, 21(1), 7-26. [in Persian]

- Short, E. (2008). *Methodology of Curriculum Studies*, translated by Mahmoud Mehramhamdi et al., Tehran: Semit. [in Persian]
- Sleeter, C., & Grant, C. (2007). *Making choices for multicultural education: Five approaches to race, class, and gender* (5th ed.). New York: John Wiley and Sons.
- Stunell, K. (2021). Supporting student-teachers in the multicultural classroom. *European Journal of Teacher Education*, 44(2), 217-233.
- Suryaman, S., & Juharyanto, J. (2020). The role of teachers in implementing multicultural education values in the Curriculum 2013 implementation in Indonesia. *Journal of Education and Practice*, 11(3), 152-156.
- Zammit, J. (2021). Maltese Educators' Perceptions of Democracy, Equality and Justice in Multicultural Education. *IAFOR Journal of Education*, 9(1), 153-171.
- Sadeghi, A., (2011). Reviewing the National Curriculum of the I.R. of Iran Using a Multi-cultural Approach, *Journal of Curriculum Studies*, 5(18), 190-215. [in Persian]
- Fakuhi, N. (2005). National culture, ethnic-group cultures and the market of industrial economy, *sociology of Iran*, (1). [in Persian]
- Mohammadi, S, Sayed Ali Naghi Kamal, Kazemi, Mohammad, Porkarimi, Javad,. (2017). Multicultural Education Management in Iranian schools': A Qualitative Meta-analysis, *Journal of School administration*, 4(2), 87. [in Persian]
- Vafai, R, Sobhani-nejad, M. (2015). The components of multicultural education and its analysis in the content of textbooks, *biannual theory and practice in curriculum*, 3(5), 111-128. [in Persian]
- Keshavarz, S, Barqi, I. (2008). Orientations of exceptional education and training, *bimonthly journal of exceptional education and training*, 9(91), 3. [in Persian]

سنتز پژوهی شناسایی مؤلفه‌های برنامه درسی چندفرهنگی^۱

وریا نوروزی*

یوسف ادیب**، جهانگیری یاری حاج‌عطالو***، رحیم بدری گرگری****

چکیده

جامعه متکثر و متنوع ایران نیازمند برنامه درسی‌ای است که به ویژگی چندفرهنگی آن حساس و پاسخ‌گو باشد. پژوهش حاضر با روش پژوهش کیفی از نوع سنتزپژوهی با هدف شناسایی ویژگی مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی انجام شد. منابع مورد مطالعه شامل کلیه مقالات علمی معتبر در این زمینه در بازه زمانی ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۲ است که، با توجه به جست‌وجوی منظم در پایگاه‌های اطلاعاتی، ۱۰۲۴ سند علمی شناسایی و براساس معیارهای ورودی ۲۴ مطالعه شامل مقاله، پایان‌نامه، و کتاب برای تحلیل نهایی انتخاب شد. برای فراهم آوردن اطلاعات از کاربرد طراحی شده توسط محقق برای گزارش و ثبت اطلاعات پژوهش‌های اولیه استفاده شد و برای تحلیل یافته‌ها از الگوی شش‌مرحله‌ای سنتزپژوهی روبرتس استفاده شد. طبق یافته‌های به‌دست آمده، مؤلفه‌های برنامه درسی چندفرهنگی ارائه شد. بر این اساس، چهار مؤلفه انسان‌محور، اقلیت‌محور، آموزش‌محور، و کثرت‌گرا با پانزده مضمون فرعی شناسایی شد که در مجموع شامل ۱۶۳ مضمون پایه هستند. نتایج نیز حاکی از آن است که با ظهور کامل مؤلفه‌ها در برنامه‌های درسی از یک‌جانبه‌نگری در برنامه‌ریزی درسی به‌نفع فرهنگی خاص پرهیز خواهد شد.

کلیدواژه‌ها: آموزش چندفرهنگی، سنتزپژوهی، مؤلفه‌های برنامه درسی چندفرهنگی.

* دانشجوی دکتری تخصصی برنامه‌ریزی درسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران،
wirynewrozi@gmail.com

** استاد، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران (نویسنده مسئول)،
adib@tabrizu.ac.ir

*** استادیار، گروه علوم تربیتی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران،
jahangiryari17@gmail.com

**** استاد، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران،
badri_rahim@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۳۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۰۱

۱. مقدمه و بیان مسئله

تغییرات سریع جوامع بشری و بروز مجموعه‌ای از تحولات اجتماعی، فرهنگی، و جهانی آموزش و پرورش را ملزم کرده برای ادامه بقا موضع خود را در تقابل با این تغییرات مشخص و بسترهایی نوین برای مطالبات جوامع فرهنگی فراهم کند، زیرا دنیای ما نه جهانی با اجتماعی واحد، بلکه جهانی است که در آن اجتماعات گوناگون با فرهنگ‌های گوناگون وجود دارند (بهشتی ۱۳۹۵: ۱۴) و این امر پذیرفته شده است که تمامی جوامع چندفرهنگی (multiculturalism) هستند و ویژگی‌های فرهنگی متنوع دارند که با حضور اینترنت، ماهواره، شبکه‌های اجتماعی، و افزایش مهاجرت‌ها تعاملات بین‌فرهنگی و مراودات فرهنگی درون کشورها نیز با کم‌ترین هزینه گسترش یافته است (عاشوری و صادقی ۱۳۹۹).

چندفرهنگی‌گرایی در مقابل تک‌فرهنگی (mono-culturalism) قرار دارد و مفهومی چندوجهی است که شامل شناخت ویژگی‌های فرهنگی مختلف مانند زبان، مذهب، جنس، ناتوانی، گرایش جنسی، و طبقه اجتماعی است (Fidan and Debbag 2020).

باور بر این است که مشکلات ناشی از چندفرهنگی فقط از طریق آموزش چندفرهنگی قابل حل است (Aslan 2019) که سال‌هاست مورد بحث قرار گرفته و با این‌که هنوز به تکامل نرسیده (Race 1399) و معنای آن تغییراتی داشته، جنبه‌های اساسی آن حفظ شده است (Castillo et al. 2020).

هرمینو (Hermino 2014) آموزش چندفرهنگی را کشف تفاوت‌ها به‌عنوان هدیه‌ای از طرف خداوند می‌داند که باید با این تفاوت‌ها با مدارا و احترام رفتار نماییم (Arifin and Hermino 2017) و هدف آن آموزش درمورد تنوع فرهنگ‌ها (Gorski and Pothini 2014) و دستیابی دانش‌آموزان به دانش، نگرش، و مهارت مناسب برای شرکت مؤثر و موفقیت‌آمیز در یک جامعه دموکرات است (Dwiningrum et al. 2021).

درحالی‌که براساس چندفرهنگی‌گرایی حتی اگر جامعه‌ای از نظر ساختار تنوع خاصی نداشته باشد، فرزندان آن جامعه هم‌چنان باید از طریق مدرسه در معرض چندفرهنگی بودن قرار گیرند تا توانایی تبدیل شدن به بخشی از جوامع متنوع‌تر و شهروندان جهانی را داشته باشند (Erbaş 2019)، لزوم توجه به آموزش چندفرهنگی باتوجه‌به ترکیب متکثر و متنوع ایران از لحاظ ملی، مذهبی، و زبانی (کاویانی ۱۳۹۰)، فرهنگ جهانی شدن، گسترش ارتباطات، ناامن بودن خاورمیانه، وجود دشمنان متعدد داخلی و خارجی، مشکلات اقتصادی، فرهنگی، و اجتماعی، و هم‌چنین وجود دولت‌های مستقل و هم‌سو با قومیت‌های حاضر در صحنه سیاسی

سنتز پژوهی شناسایی مؤلفه‌های برنامه‌های درسی چندفرهنگی (وریا نوروزی و دیگران) ۱۸۳

ایران در کشورهای همسایه، که باعث شده تا مسئله خرد فرهنگ‌ها یکی از موضوعات مهم و حیاتی پس از انقلاب اسلامی تلقی شود (زارعی ۱۳۹۸)، اهمیت مضاعف می‌یابد. لذا سیطره و حاکمیت یک برنامه‌های درسی بی‌تفاوت به چندفرهنگی در تعارض با واقعیات جامعه خواهد بود و باتوجه به این که ۸۰ تا ۹۵ درصد زمان دانش‌آموزان در کلاس با کتب درسی سپری می‌شود و بر دانش و رفتار آنان در آینده تأثیر عمده‌ای دارد (Banks 2016)، انعکاس تنوع و به عبارتی آموزش چندفرهنگی در برنامه‌های درسی امری ضروری و موردانتظار است. بنابراین، پژوهش حاضر با هدف شناسایی مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی برای طرح در برنامه‌های درسی به منظور پرهیز از یک‌جانبه‌نگری به نفع فرهنگی خاص در کتب درسی به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال است: مؤلفه‌های برنامه‌های درسی چندفرهنگی کدام‌اند؟

۲. ضرورت مسئله

تنوع فرهنگی در ایران می‌تواند نقطه‌قوتی برای انسجام ملی باشد، اما بالعکس از تنوع قومی، مذهبی، و زبانی در ایران معمولاً به‌عنوان یک مشکل و بحران یاد می‌شود (صباغ‌پور ۱۳۸۱) و در اصلی‌ترین منبع محتوا در نظام آموزشی ایران، یعنی کتاب‌های درسی فرهنگ‌های مختلف، از جایگاه مناسبی برخوردار نیست و آنچه در برنامه‌های درسی مشاهده می‌شود عملاً نه احترام و پذیرش تفاوت‌ها (قومی، ملی، مذهبی، و جنسی) و احترام به آن‌ها براساس قانون اساسی و اسناد بالادستی نظام آموزشی، بلکه برخورد با دانش‌آموزان از اقوام و ملیت‌ها در مقام پناهنده فرهنگی است (فتحی و اجارگاه ۱۴۰۰) که در بسیاری از موارد حتی تحقیر فرهنگی خرد فرهنگ‌ها را نیز به دنبال دارد (گرشاسبی و دیگران ۱۳۹۹).

باتوجه به این که نتایج تحلیل اسناد بالادستی حاکی از آن است که آموزش چندفرهنگی تا حدودی موردتوجه قرار گرفته، اما به‌صورت شفاف و با استفاده از ادبیات چندفرهنگی مورد استفاده قرار نگرفته (هواس بیگی ۱۳۹۷)، لزوم شناسایی مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی امری ضروری به نظر می‌رسد تا محتوای برنامه‌های درسی طراحی شده دارای انسجام، جامعیت، و شمول براساس استانداردهای چندفرهنگی باشد که اکنون در کتاب‌های درسی یا به‌درستی محقق نشده یا در صورت ظهور میزان کیفیت توجه مناسب نیست (گرشاسبی و دیگران ۱۳۹۹؛ احمدرش و مصطفی‌زاده ۱۳۹۸؛ کیهان ۱۳۹۷؛ حمیدی‌زاده و دیگران ۱۳۹۷؛ هواس بیگی ۱۳۹۷؛ وفایی و سبحانی‌نژاد ۱۳۹۴؛ زینال‌تاج و دیگران ۱۳۹۳؛ امینی ۱۳۹۱) و در هر سه سطح رسمی، قصدشده، و تجربه‌شده موردغفلت قرار گرفته است (گرشاسبی و دیگران ۱۳۹۹؛ عبدلی و صادقی ۱۳۹۴؛ پله ۱۳۹۴؛ صادقی ۱۳۹۰).

محتوای استاندارد از لحاظ چندفرهنگی باید به این سه مسئله واکنش نشان دهد که برنامه‌های درسی تا چه میزان خصلت‌های یک فرهنگ را به‌درستی بیان می‌کنند (مسئولیت‌پذیری)، در بین فرهنگ‌های گوناگون فرصت مساوی برای بروز و مطرح‌شدن دارند (عدالت)، و چه تضمینی وجود دارد که خصلت‌های فرهنگی مشمول تحدید، تلقین، پنهان‌کردن، و به‌حاشیه‌راندن در محتوای فرایند برنامه‌درسی نمی‌شوند (آزادی) (قادری و کرم‌کار ۱۳۹۸: ۱۰). لازمه این امر شناسایی مؤلفه‌های برنامه‌درسی چندفرهنگی به‌عنوان عناصری است که به‌واسطه آن‌ها سواد چندفرهنگی شکل می‌گیرد و نشان‌دهنده‌شناسایی و تمایزند و نقش اساسی در درک و تصور ما دارند. بنابراین، بدون مشخص‌شدن مؤلفه‌ها، معیار مشخص و درستی وجود نخواهد داشت تا براساس آن بتوان به اهداف چندفرهنگی‌گرایی دست یافت (عاشوری و صادقی ۱۳۹۹) و به‌دلیل یک‌جانبه‌نگری، معمولاً، فرهنگی خاص بیش‌تر موردتوجه قرار می‌گیرد و از دیگر فرهنگ‌ها غفلت خواهد شد.

۳. چهارچوب نظری و پیشینه موضوع

از نگاه تاریخی چندفرهنگی در آموزش در ابتدای ورود به حوزه تعلیم و تربیت و در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ میلادی به معرفی فرهنگ‌های مختلف و به‌ویژه فرهنگ‌هایی محدود می‌شد که از نظر تاریخی از بین رفته‌اند یا به‌اندازه لازم در برنامه‌های درسی ظهور نداشته‌اند. اما بعداً نه‌تنها گروه‌های قومی، نژادی، و اجتماعی، بلکه گروه‌های جنسیتی و درنهایت گروه‌های دارای نیازهای خاص را نیز شامل شد (ibid.) و امروزه یک پدیده جهانی است، زیرا انتظار می‌رود کشورها استانداردهای بین‌المللی حقوق بشر و تنوع فرهنگی را رعایت کنند (Kim and So 2018). به‌عبارتی، آموزش چندفرهنگی یک فرایند جامع اصلاحات در مدارس با هدف ارائه یک استاندارد آموزشی برای همه دانش‌آموزان است که در آن هرگونه نژادپرستی یا جداسازی و به‌حاشیه‌راندن فرهنگی خاص در همه مظاهر آن رد شده است و تنوع اعضای جامعه موردحمایت قرار می‌گیرد (Tonbuloglo et al. 2016) و برپایه آرمان‌های عدالت اجتماعی، برابری فرصت‌های آموزشی، و به‌حداکثر رساندن توان‌مندی یادگیرندگان استوار بوده و نگران کاستی‌ها، شکست‌ها، و اعمال تبعیض‌گرایانه‌ای است که در جامعه جهانی وجود دارد (Banks 2016).

تعاریف ارائه‌شده از آموزش چندفرهنگی در دوره‌های زمانی مختلف گسترده و متنوع بوده و مانند مفهوم چندفرهنگی تغییرات بسیاری به خود دیده است (Castillo et al. 2020)، اما مفروضات هرناوندز (Hernandez) از این رویکرد هم‌چنان ثابت و بدون تغییر موردقبول همگان است (Gorski and Covert 2010). به‌اعتقاد هرناوندز، آموزش چندفرهنگی به دلایل سیاسی،

اجتماعی، آموزشی، و اقتصادی اهمیت فزاینده‌ای دارد که مترادف با آموزش اثربخش است و تدریس را برخوردار می‌داند (cross cultural) که تعامل کلاسی بین معلمان و دانش‌آموزان بخش عمده فرایند آموزشی را تشکیل می‌دهد. هم‌چنین، آموزش چندفرهنگی مترادف با نوآوری آموزشی و اصلاح است، چراکه نظام آموزشی تاکنون به همه دانش‌آموزان به‌طور یک‌سان خدمت‌رسانی نکرده و از دیدگاه بنکس (Banks 2016) شامل پنج بُعد است. تلفیق محتوا (content integration) به میزان استفاده معلمان از مثال‌ها و محتواهایی درحین آموزش مفاهیم، نظریه‌ها، اصول، و ... مرتبط با رشته مربوط است که به فرهنگ‌های مختلف تعلق دارند. بُعد دوم یعنی فرایند ساخت دانش (the knowledge construction process) به میزان حمایت معلمان برای کمک به دانش‌آموزان برای درک سوگیری‌های موجود در یک رشته و چگونگی تأثیر آن‌ها بر روش‌های ساخت دانش اشاره دارد. کاهش تعصب (prejudice reduction) به معنای تمرکز بر نگرش‌های نژادی و تأثیر آن در فرایند تدریس و مواد مورداستفاده در طول آموزش اشاره دارد و برابری آموزشی (equity pedagogy) نحوه تنظیم رفتار معلمان را با توجه به فرایند تدریس و تنوع دانش‌آموزان پوشش می‌دهد و آخرین بُعد، توان‌مندسازی فرهنگ مدرسه و ساختار اجتماعی (empowering school culture and social structure) حول محور ایجاد یک محیط مثبت در مدرسه برای توان‌مندسازی دانش‌آموزان با زمینه‌های مختلف است.

نتایج پژوهش‌های مختلف ضعف نظام آموزشی ایران را در حوزه برنامه‌های درسی چندفرهنگی نمایان کرده‌اند. مثلاً، تحلیل سند ملی برنامه‌های درسی، به‌عنوان یکی از اسناد بالادستی، حاکی از نگاه نامتوازن برنامه‌ریزان نظام آموزشی به حوزه چندفرهنگی است. به‌عنوان نمونه، در این سند و در بخش مربوط به روش‌های ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی به‌طور مناسب به آموزش چندفرهنگی توجه شده، اما بخش مربوط به راه‌بردهای یاددهی - یادگیری از آن غفلت کرده و بخش‌های مربوط به مبانی فلسفی و علمی، اصول حاکم بر برنامه‌های درسی و تربیتی و اهداف تفصیلی دوره‌های تحصیلی تا اندازه‌ای آموزش چندفرهنگی را منعکس ساخته‌اند (صادقی ۱۳۸۹).

تحلیل محتوای کیفی کتاب‌ها نیز نشان می‌دهد که فقط ۴ درصد از بخش‌های متن، تصویر، و فعالیت‌های کتاب‌های درسی به مؤلفه‌های قومیت توجه مطلوب داشته (گرشاسبی و دیگران ۱۳۹۹) و فقط ردپای فرهنگ مسلط در کتاب‌های درسی به چشم می‌خورد و نظام آموزشی هم‌چنان به دنبال پیاده‌سازی الگوی هم‌سان‌سازی فرهنگی است که به قتل زبان‌ها و فرهنگ‌های اقوام ایرانی منجر می‌شود (هواس‌بیگی و دیگران ۱۳۹۷ ب) و به‌طور کلی فرهنگی خاص بیش‌تر مورد توجه قرار گرفته است (محمدی و دیگران ۱۳۹۵).

از سوی دیگر، نگرش درخصوص دانش‌آموزان دارای نیازهای ویژه در ایران، به دلیل عدم شناخت و آگاهی، درست و منطقی نبوده و نیاز است دانش‌آموزان استثنایی متناسب با نیازها و محدودیت‌های خویش از محتوای آموزشی، روش‌های آموزشی، و ارزش‌یابی‌های خاص متناسب با توانایی‌های خود برخوردار شوند تا بتوانند توان‌مندی‌های خود را براساس آن گسترش دهند (کشاوری و برقی ۱۳۸۸). دانش‌آموز استثنایی به دانش‌آموزی اطلاق می‌شود که عملکردش نسبت به دانش‌آموزان عادی پایین‌تر است. درحال حاضر، ۱۸۲ هزار دانش‌آموز با معلولیت‌های مختلف در ۱۶۰۰ مدرسه مشغول تحصیل‌اند (Rostami et al. 2021).

بی‌توجهی به زنان و عدالت جنسیتی یکی دیگر از جنبه‌های اساسی آموزش چندفرهنگی است که در کتب درسی مغفول مانده است. عدالت جنسیتی در آموزش شامل رشد آگاهی‌های عمومی و نیل آنان به حداکثر سواد و دانش متناسب با ظرفیت‌ها و سطوح مختلف استعدادها و زنان، هم‌چنین تعامل میان انواع نقش‌های فردی، خانوادگی، و اجتماعی‌شان است، بی‌آن‌که لازم باشد ضرورتاً در این مسیر با مردان مقایسه شوند (عباس‌زاده ۱۳۹۴). اما در کتب درسی دوره ابتدایی، زنان معمولاً در نقش افرادی احساسی و زبردست ظاهر شده‌اند و بیش‌تر در قالب مشاغل مربوط به خانه‌داری یا حداکثر در مشاغل آموزگاری و پرستاری نقش ایفا کرده‌اند. راجع به الگوهای اجتماعی و سیاسی نیز درحالی‌که مردان در قالب الگوهای رهبری سیاسی، مصلحان اجتماعی، و صاحبان خرد ظاهر شده‌اند، الگوی ارائه‌شده برای زنان در قالب مادری و همسری مجسم شده است (مرزوقی و منصور ۱۳۹۴). هم‌چنین، نتیجه پژوهش فرامرزیور و رفیع‌پور (۱۳۹۳) نشان‌دهنده تصور دانش‌آموزان دختر و پسر از درس ریاضی به‌عنوان حوزه‌ای مردانه است.

بررسی پیشینه پژوهشی نشان می‌دهد که آموزش چندفرهنگی تاکنون در ایران کم‌تر مورد بحث قرار گرفته و این مهم بیش‌تر در حوزه سیاسی متبلور شده و در حوزه تربیت مورد بی‌توجهی واقع شده است (فکوهی ۱۳۸۵). پژوهش در این حوزه جدید است و اولین پژوهش به سال ۱۳۸۸ برمی‌گردد (محمدی و دیگران ۱۳۹۵).

یافته‌های به‌دست‌آمده از پژوهش «فراتحلیلی بر پژوهش‌های آموزش چندفرهنگی، آموزش شهروندی، تربیت اخلاقی، تربیت سیاسی، و تربیت دینی در ایران» (محمدی ۱۴۰۱) حاکی از آن است که از ۲۷ پژوهشی که در این باره انجام شده ۲۱ پژوهش نشان داده‌اند که به میزان کافی و مناسب به مؤلفه‌های تربیت چندفرهنگی توجه نشده و تربیت چندفرهنگی به دست فراموشی سپرده شده و توجه بایسته‌ای بدان نشده است.

سنتر پژوهی شناسایی مؤلفه‌های برنامه‌های درسی چندفرهنگی (وریا نوروزی و دیگران) ۱۸۷

صادقی و عزیزی (۱۴۰۱) در پژوهش خود اصول اساسی تعلیم و تربیت چندفرهنگی را شناسایی کرده‌اند که شامل موارد زیر است: حفظ کرامت انسانی و حقوق افراد و فرصت‌های تربیت کیفی فارغ از تفاوت‌های فرهنگی از قبیل رنگ، نژاد، طبقه، و مذهب، ایجاد روحیه هم‌زیستی مسالمت‌آمیز میان ادیان، مذاهب، و اقوام در ایران و جهان و فرصت آموزش‌های دینی اقلیت‌های مذهبی و زبان‌های محلی، پرهیز از تفتیش عقیده و تعرض به عقاید یک‌دیگر، تلاش برای ایجاد هویت‌های ویژه در دانش‌آموزان و گروه‌های مختلف باتوجه به تفاوت‌های فردی در کنار هویت مشترک.

نتایج حاصل از پژوهش عاشوری و صادقی (۱۳۹۹) حاکی از ارتقای میزان سواد چندفرهنگی دانش‌آموزان بعد از آموزش است. هم‌چنین، خاکباز (۱۳۹۹) در پژوهش خود نشان داد میزان کمی توجه به مضامین آموزش چندفرهنگی در کتاب‌ها به‌ویژه پایه اول ناچیز است و علاوه بر این کیفیت توجه نیز نامناسب است. هم‌چنین، هم‌پوشانی ضعیف محتوای کتاب با راه‌نمای درسی و توزیع نامتوازن، غیرهدف‌مند، و ناکافی مؤلفه‌های برنامه‌های درسی چندفرهنگی از نتایج پژوهش عقیلی و دیگران (۱۳۹۹) است.

نتایج پژوهش استنل (Stunell 2021) حاکی از آن است که، بدون تغییر در رویکرد آموزشی معلمان و مدیریت مدارس، فرصت ایجاد نگرش مثبت به موضوع چندفرهنگی و حضور کودکان چندزبانه در کلاس‌های ابتدایی نادیده گرفته خواهد شد. ساریامان و جاریانتو (Suryaman and Juharyanto 2020) در پژوهش خود نشان دادند که دانش‌آموزان باید برای روبه‌رو شدن با یک جامعه متکثر و هنگام ورود به آن آمادگی لازم را کسب کنند که برای دستیابی به این مهم معلمان باید مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی را در یادگیری ادغام و باتوجه به موقعیت و تفاوت‌های اجتماعی و فرهنگی از روش‌های تدریس مرتبط استفاده کنند و به دانش‌آموزان در زمان تحصیل با الگوهای جدید و باورهای عمیق درباره چندفرهنگی بودن آموزش داده شود. اسلان (Aslan 2019) در پژوهش خود پیش‌نهاد کرده است: برنامه‌های درسی مدارس ابتدایی با در نظر گرفتن آموزش چندفرهنگی سازمان‌دهی شود و مشکلات شناسایی شده توسط معلمان باید توسط افراد ذی‌نفع برطرف شود.

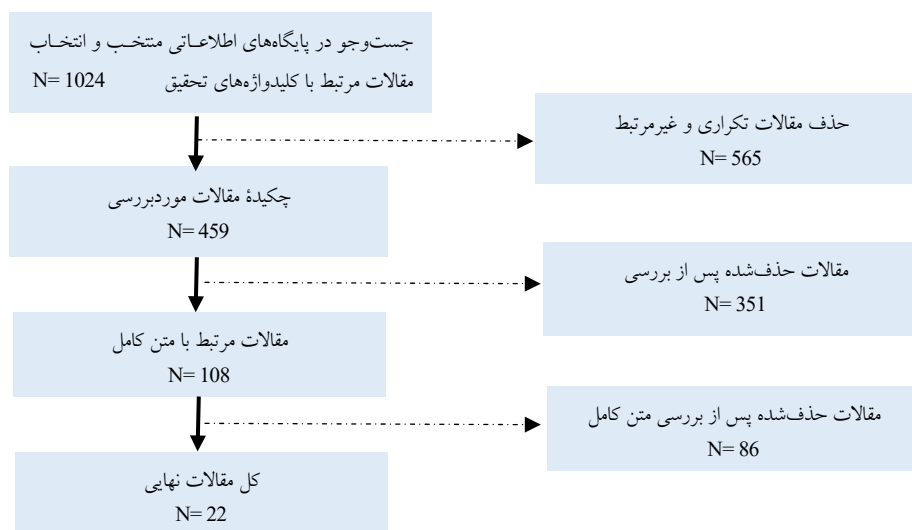
۴. روش شناسایی پژوهش

مطالعه حاضر از لحاظ هدف کاربردی، رویکرد آن از نوع کیفی، و راه‌برد مورد استفاده سنتزپژوهی (synthesis) است. سنتزپژوهی یکی از روش‌هاست برای دستیابی به آنچه کنش‌گران از پژوهش تربیتی انتظار دارند، زیرا در پی تلفیق یافته‌های پژوهش‌هایی است که

به دنبال پاسخ‌گویی به سؤالات پژوهشی مشترک هستند. در این روش، پژوهش‌گران در پی ترکیب، تلفیق، تحلیل، و تفسیر تازه‌ای از پژوهش‌های قبلی هستند و فرضیه‌ها آزمون و اعتبارسنجی می‌شوند تا پژوهش‌های آینده بهتر طراحی شوند (نادی راوندی ۱۳۹۶).

در باره فرایند و مراحل اجرای این نوع پژوهش دیدگاه‌های مختلف و نسبتاً مشابهی عرضه شده است که در پژوهش حاضر برای تحلیل یافته‌ها از الگوی شش مرحله‌ای روش جمع‌آوری اطلاعات منطبق بر مراحل تعیین‌شده توسط رابرتس (Roberts 1983) با توجه به روش تحقیق سنتزپژوهی مضمونی استفاده شد (Short 1387).

جامعه این پژوهش کلیه کتب و مقالات پژوهشی در دسترس در شبکه جهانی وب بود. بنابراین، ابتدا همه مقالات معتبر فارسی و انگلیسی مرتبط با استفاده از کلیدواژه‌های «مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی» (components of multicultural education)، «آموزش چندفرهنگی» (multicultural education)، و «برنامه درسی چندفرهنگی» (multicultural curriculum) در پایگاه‌های اطلاعاتی خارجی شامل ساینس دایرکت (sciencedirect)، اسکوپوس (scopus)، اریک (eric)، گوگل اسکالر (google scholar)، و پایگاه‌های داخلی شامل ایران‌داک، مگ‌ایران، نورمگز، و جهاد دانشگاهی جمع‌آوری شدند. در این مرحله، روش نمونه‌گیری سرشماری است؛ به این معنا که کلیه مقالات مرتبط با آموزش چندفرهنگی در مرحله اول مورد تحلیل و بررسی قرار گرفتند. سپس مقالات غیرمرتبط حذف و مقالات مرتبط برای ورود به مرحله کُدگذاری انتخاب شدند (شکل ۱).

شکل ۱. نمودار مراحل گزینش، سازمان‌دهی، و پالایش مقالات نمونه پژوهش

برای انسجام و دقت در انتخاب مقالات، معیارهای ورود به مطالعه نیز تعیین شد که شامل مرتبط‌بودن مقاله با عنوان پژوهش، فارسی یا انگلیسی‌بودن زبان مقالات، در دست‌رس‌بودن اصل مقاله، مطالعه پژوهشی از نوع کمی، کیفی، یا ترکیبی از هر دو روش در بازه زمانی ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۲ (پانزده سال اخیر)، و همچنین چاپ در مجلات معتبر و طی کردن مراحل داوری توسط صاحب‌نظران حوزه تعلیم و تربیت بود.

برای فراهم‌آوردن اطلاعات موردنیاز از فرم کاربرگ طراحی‌شده توسط محقق جهت گزارش و ثبت اطلاعات پژوهش‌های اولیه استفاده شد. این ابزار با توجه به اطلاعات موردنیاز از پژوهش‌های اولیه از دو بخش اطلاعات کتاب‌شناختی و اطلاعات لازم برای یافته‌ها تهیه شد. در بُعد کتاب‌شناختی اطلاعاتی چون عنوان کار، نوع اثر، نویسنده، محل و تاریخ چاپ، و مقطع تدارک دیده شد و در بخش یافته‌ها به ثبت موارد مرتبط با هدف تحقیق پرداخته شد.

بر این اساس، در مرحله اول ۱۰۲۴ مقاله جمع‌آوری شد که پس از طی مراحل گزینش سازمان‌دهی و پالایش و براساس معیارهای ورود ۲۲ عنوان برای ورود به مطالعه انتخاب شد. علاوه بر آن، پس از مطالعه دقیق و بازخوانی مکرر از میان یازده عنوان کتاب انتشار یافته به دو زبان فارسی و انگلیسی و با در نظر گرفتن جایگاه کتاب و نویسندگان آن (شامل دارا بودن پژوهش و مقالات چاپ‌شده در حوزه چندفرهنگی و مورداستناد قرار گرفتن در مقالات معتبر)، دو عنوان کتاب نیز، که در بازه زمانی مورد نظر انتشار یافته بود، برای ورود به مطالعه انتخاب شدند. بنابراین، نمونه آماری پژوهش در نهایت شامل ۲۱ عنوان مقاله، دو جلد کتاب، و یک پایان‌نامه در مقطع کارشناسی ارشد شد.

سپس، به منظور شناسایی مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی، یافته‌های اسناد منتخب درباره موضوع پژوهش یک‌جا شد و با بازخوانی‌های مکرر و دقیق و همچنین مقایسه یافته‌های مشابه و متناقض با کُدگذاری با رنگ‌های متفاوت طبقه‌بندی لازم صورت گرفت. تحلیل داده‌ها براساس فرایند کُدگذاری مبتنی بر تحلیل مضمون انجام شد. گدهای مشابه، که تقریباً به یک مفهوم اشاره داشته باشند، با هم تلفیق و مضامین پایه را تشکیل دادند. از ترکیب مضامین پایه مضامین فرعی صورت‌بندی شد. در نهایت از دسته‌بندی کردن مضامین فرعی مؤلفه‌ها (مضامین اصلی) به روش استقرایی استخراج شدند.

۵. یافته‌های پژوهش

برای تحلیل نهایی در این پژوهش از یافته‌های ۲۴ سند علمی استفاده شده که در جدول ۱ ویژگی‌های این تحقیقات براساس کُد مقاله، عنوان پژوهش، نام محققان، سال انتشار، روش پژوهش، و همچنین مفاهیم اشاره‌شده در هر مقاله قابل ملاحظه است.

جدول ۱. اطلاعات تحقیقات مورد بررسی و مفاهیم اولیه به دست آمده

کد	قالب	عنوان	نویسنده / سال	روش پژوهش	مفاهیم
۱	مقاله	اعتبارسنجی مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی برای طرح در برنامه درسی دوره ابتدایی	رحمانی و دیگران (۱۳۹۵)	تحلیل عامل اکتشافی	محتوای ترکیبی یک پارچه، چگونگی خلق دانش و فهم تأثیرپذیری از ویژگی‌های قومی، کاهش تعصب، عدالت و برابری آموزشی، تقویت و اعطای قدرت به فرهنگ مدارس و پرداختن به حقوق اقلیت‌های دینی و قومی
۲	مقاله	بررسی سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران براساس رویکرد آموزش چندفرهنگی	صادقی (۱۳۸۹)	تحلیل محتوا	آموزش ضد تبعیض نژادی، پذیرش تنوع و تکثر، توجه به ارزش و کرامت انسان، درک و تحمل آرای دیگران، همزیستی مسالمت‌آمیز با پیروان ادیان، مذاهب، و اقوام در سطح محلی، ملی، و بین‌المللی، رعایت عدالت تربیتی و تربیت کیفی برای همگان فارغ از ویژگی‌های جنسیتی، فرهنگی، قومی، مذهبی، اقتصادی، اجتماعی، و سیاسی، انعطاف در برنامه‌های درسی باتوجه به ویژگی‌های قومی و فرهنگی، تنوع در استفاده از روش‌های تدریس، تنوع در استفاده از مواد و محیط آموزشی، تنوع در استفاده از روش‌های ارزش‌یابی
۳	مقاله	بررسی میزان تأثیر آموزش مؤلفه‌های چندفرهنگی در ارتقای سواد چندفرهنگی دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی شهر تهران	عاشوری و صادقی (۱۳۹۹)	کمی و شبه‌آزمایشی	سواد بین‌قومی، احترام به حقوق انسان‌ها، درک و تحمل آرای متفاوت از فرهنگ‌های دیگر، عدم وجود تعصب قومی و ارزش‌های نژادپرستانه، همزیستی مسالمت‌آمیز، پذیرش تنوع و تکثر

ستیزپژوهی شناسایی مؤلفه‌های برنامه‌های درسی چندفرهنگی (وریا نوروزی و دیگران) ۱۹۱

کد	قالب	عنوان	نویسنده / سال	روش پژوهش	مفاهیم
۴	مقاله	ضرورت‌های آموزش چندفرهنگی و واکاوی عناصر و مؤلفه‌های تعلیم و تربیت چندفرهنگی	مصطفی زاده و دیگران (۱۳۹۸)	کیفی / تحلیل محتوا	<p>عنصر مبانی شامل توجه و پذیرش تنوع قومی و نژادی، توجه و ترویج احترام به فرهنگ‌های مختلف، ترویج احترام به ارزش‌ها و عقاید دیگران، پاسخ‌گویی به هویت‌های قومی، زبانی، و فرهنگی، پذیرش تنوع نگرش، اندیشه و ارزش‌ها، توجه و حمایت از آموزش به زبان مادری، رعایت حقوق شهروندی، توجه به عدالت آموزشی و اجتماعی، احترام و ارزش به حرمت انسان؛ عنصر اهداف: تقویت ارتباطات فرهنگی، ارتقای تعامل و تفاهم فرهنگ‌ها و اقلیت‌ها، آموزش مهارت‌های زیست چندفرهنگی، آموزش احساس مسئولیت در قبال یکدیگر، آموزش هم‌زیستی مسالمت‌آمیز، رشد و توسعه فردی، وضوح‌بخشی نگرش‌ها و ارزش‌ها، خبرگی و تخصص در مهارت‌های اصلی و پایه، طرد مطلق‌گرایی و پذیرش نسبی بودن فرهنگ‌ها، آموزش ضد تبعیض نژادی و کاهش تعارضات قومی و فرهنگی، آموزش وحدت در عین کثرت، تحکیم انسجام اجتماعی، شایستگی اجتماعی چندفرهنگی، آموزش انعطاف‌پذیری، آموزش اصلاح نگرش مریبان، مشارکت مریبان در طراحی و تولید برنامه‌های درسی، ارتقای کیفیت آموزش؛ عنصر محتوا: توجه به خرده‌فرهنگ‌ها و اقلیت‌ها، توجه و طرح‌گفتمان چندفرهنگی، توجه به نیازها و علائق فرهنگی و زبانی فراگیران، رشد و توسعه سواد قومی و فرهنگی، آشنایی یادگیرندگان با سایر فرهنگ‌ها و شیوه‌های زندگی موجود؛ عنصر روش‌های یاددهی - یادگیری: توجه به سبک‌های یادگیری، توجه به تأثیر متقابل فرهنگ و یادگیری بر هم‌دیگر، به‌کارگیری پژوهش‌ها و تجربیات قوم‌نگارانه و میدانی در تدریس، تنوع در روش‌های آموزش و تدریس، رشد و پرورش مهارت‌های فکری، افزایش و توسعه مهارت‌های تعاملی با افراد سایر فرهنگ‌ها و اقلیت‌ها؛ عنصر ارزش‌یابی: تنوع در روش‌های ارزش‌یابی، ارزش‌یابی فرایند و نتایج آموزش و یادگیری</p>

کد	قالب	عنوان	نویسنده / سال	روش پژوهش	مفاهیم
۵	مقاله	مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی و تحلیل آن در محتوای کتب درسی	وفایی و سبحانی نژاد (۱۳۹۴)	تحلیل محتوا	<p>معرفی فرهنگ‌های مختلف به دانش‌آموزان، توجه به روی داده‌های مختلف تاریخی در جغرافیای فرهنگ‌های گوناگون در محتوای کتب درسی، ایجاد زمینه درک متقابل از سیر تحول فرهنگ‌های مختلف در محتوای کتب درسی، توجه به تفاوت‌های فرهنگی اقوام در محتوای کتب درسی، کمک به درک و بهبود ارتباط‌های بین‌فرهنگی در محتوای کتب درسی، گنجاندن تنوعی از تجارب و نظرهای گروه‌های قومی و فرهنگی در محتوای کتب درسی، کمک به درک و تحمل آرای متفاوت از فرهنگ‌های دیگر در محتوای کتب درسی، گنجاندن مطالبی درخصوص نحوه روابط بین‌فرهنگی در محتوای کتب درسی، توجه به ایجاد زمینه درک نقش همه فرهنگ‌ها در شکل‌گیری تمدن و تولید دانش در محتوای کتب درسی، کمک به درک و احترام به ادیان و مذاهب گوناگون در محتوای کتب درسی، آشنایی کلی با آموزه‌های ادیان و مذاهب توحیدی در محتوای کتب درسی، انعکاس اعیاد، مناسک، جشن‌ها، و آداب و رسوم مرتبط با اقلیت‌های فرهنگی در محتوای کتب درسی، کمک به اطلاع از مکان جغرافیایی زندگی پیروان ادیان و مذاهب مختلف در محتوای کتب درسی، انعکاس نواحی جغرافیایی مربوط به اقوام مختلف در محتوای کتب درسی، احترام به حق متفاوت بودن درجهت فرهنگ خاص خود در محتوای کتب درسی، شرح نحوه هم‌زیستی مسالمت‌آمیز با گروه‌های دیگر در محتوای کتب درسی، ارائه مباحثی در مورد حقوق بشر در برنامه درسی در محتوای کتب درسی، کمک به رفع نگرش‌های نژادی در دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی، توجه به مفهوم صلح و دوستی در محتوای کتب درسی، احترام به حق حفظ زبان قومی برای اقلیت‌ها در محتوای کتب درسی، توجه به آموزش زبان‌های قومی و محلی در محتوای کتب درسی، پیش‌داوری نکردن درباره</p>

ستیزپژوهی شناسایی مؤلفه‌های برنامه‌های درسی چندفرهنگی (وریا نوروژی و دیگران) ۱۹۳

کد	قالب	عنوان	نویسنده / سال	روش پژوهش	مفاهیم
					افراد، قومیت‌ها، و فرهنگ‌های خاص در محتوای کتب درسی، کمک به پذیرش تنوع، تکثر، و قبول آن به‌عنوان واقعیتی طبیعی از زندگی انسان در محتوای کتب درسی، تعریف تکالیف چندفرهنگی برای دانش‌آموزان در محتوای کتب درسی
۶	مقاله	بررسی میزان توجه به رویکرد آموزش چندفرهنگی در محتوای برنامه‌های درسی علوم پزشکی از دیدگاه اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های شمال غرب کشور در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴	عبدلی سلطان احمدی (۱۳۹۴)	تحقیق زمینه‌ای	تأکید بر توزیع برابر منابع و فرصت‌های آموزشی، توجه به ارزش و کرامت انسان‌ها و حس احترام متقابل، آموزش ضد تبعیض نژادی و تعصب، تأکید بر انعکاس تنوع قومی، محیطی، مذهبی، و زبانی، آموزش پذیرش تفاوت و تکثر جهت هم‌زیستی مسالمت‌آمیز، آگاهی‌بخشی از تأثیر فرهنگ بر احساسات و سلامت روان، ایجاد تنوع در استفاده از روش‌های تدریس و ارزش‌یابی، ایجاد تنوع در مواد و محیط آموزشی، تأکید بر تحکیم وحدت و برقراری تعامل و ایجاد هم‌دلی، توجه به دیدگاه‌های مختلف فرهنگی و بازشناسی فرهنگ و آداب و رسوم اقلیت‌ها، توجه و تأکید بر جایگاه و ارزش معنوی انسان‌ها فارغ از ویژگی‌های عرضی
۷	مقاله	واکاوی مقوله‌های آموزش چندفرهنگی در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره آموزش ابتدایی ایران	هواس‌بیگی و دیگران (۱۳۹۷ الف)	کیفی / تحلیل محتوا	معرفی فرهنگ‌های مختلف، آشناکردن فراگیران با تاریخ و هویت اقوام، معرفی میراث فرهنگی، معرفی مشاهیر، آشناکردن فراگیران با پوشش اقوام، آموزش احترام به زبان اقوام و اقلیت‌ها، آشناکردن فراگیران با ادیان و مذاهب اقلیت‌ها

کد	قالب	عنوان	نویسنده / سال	روش پژوهش	مفاهیم
۸	مقاله	درک معلمان مالتی از دموکراسی، برابری، و عدالت در آموزش چندفرهنگی Maltese Educators' Perceptions of Democracy, Equality and Justice in Multicultural Education	زامیت (Zammit 2021)	کیفی / مصاحبه و تحلیل محتوا	تضمین برابری، دموکراسی، و عدالت برای همه فراگیران بدون توجه به قومیت، جنسیت، یا بافت مذهبی آن‌ها در تشویق شمول، آموزش چندفرهنگی، و موفقیت دانش‌آموزان اهمیت بالایی دارد
۹	مقاله	فراتحلیل پارادایم آموزش چندفرهنگی در اندونزی A Meta-Analysis of Multicultural Education Paradigm in Indonesia	جایادی و دیگران (Jayadi et al. 2022)	کیفی / فراتحلیل	حفاظت از فرهنگ، عدالت اجتماعی، برابری، وحدت در تنوع و برابری
۱۰	مقاله	مطالعه کیفی آموزش چندفرهنگی در ترکیه: تعاریف چندفرهنگی و آموزش چندفرهنگی A Qualitative Case Study of Multicultural Education in Turkey: Definitions of Multiculturalism and Multicultural Education	ارباش (Erbaş 2019)	کیفی / مصاحبه	طراحی مجدد مدرسه به‌منظور ایجاد جذابیت برای تمام دانش‌آموزان، حذف ایده‌های نژادپرستانه در فرهنگ مدرسه، کثرت‌گرایی، و دست‌رسی یک‌سان به فرصت‌های آموزشی روشی برای آموزش طیفی از ساختارهای فرهنگی در درون و میان افراد

سنتز پژوهی شناسایی مؤلفه‌های برنامه‌های درسی چندفرهنگی (وریا نوروزی و دیگران) ۱۹۵

کد	قالب	عنوان	نویسنده / سال	روش پژوهش	مفاهیم
۱۱	مقاله	اهمیت آموزش چندفرهنگی در مدارس در عصر جامعه اقتصادی آسه‌آن The Importance of Multicultural Education in Schools in the Era of ASEAN Economic Community	آریفین و هرمینو (Arifin and Hermino 2017)	کیفی / تحلیلی	احترام فرایند آموزش به تفاوت‌ها در همه زمینه‌ها و تجلیل از آن، تعادل میان آموزش و حقوق بشر، بیان ارزش‌های ایجادکننده تعادل و علیه بی‌عدالتی، برابری آموزشی، توجه به هوش‌های چندگانه انسانی و انطباق فرایند تدریس و یادگیری با آن، ارزش‌یابی شامل تمام جنبه‌های توانایی و شخصیت فراگیران، جهانی شدن
۱۲	مقاله	بررسی عناصر آموزش چندفرهنگی جهت طرح در برنامه درسی The Examination of the Required Multicultural Education Characteristics in Curriculum Design	دمیر و یورداکول (Demir and Yurdakul) (2015)	کیفی / پدیدارشناسی، تحلیل محتوا	احترام و پذیرش تفاوت‌ها و حقوق بشر، برقراری ارتباط بین فرهنگی، توجه به همه گروه‌های به‌حاشیه‌رانده شده، یادگیری مشارکتی، استفاده از روش‌های متنوع ارزش‌یابی، پرورش تفکر چندبُعدی در دانش‌آموزان، احساس مسئولیت در مقابل جامعه جهانی، قلدردانی از ایده‌های مختلف، پذیرش دیدگاه‌های مختلف، مهارت برقراری ارتباط با افراد از فرهنگ‌های مختلف، انجام کار به شیوه گروهی برای عملی کردن مفهوم دموکراسی
۱۳	مقاله	درک معنای همکاری چندفرهنگی در کلاس EFL در مدرسه دولتی Understanding the Meaning of Multicultural Collaboration in a Public-School EFL Class	کاستلو و دیگران (Castillo et al. 2020)	کیفی / پدیدارشناسی	هم‌زیستی، پذیرش، آزادی، و احترام به تفاوت‌ها، توجه به شباهت‌ها بیش از تفاوت‌ها، فراهم کردن محیطی آرام و متنوع

کد	قالب	عنوان	نویسنده / سال	روش پژوهش	مفاهیم
۱۴	مقاله	تدوین مفهوم آموزش چندفرهنگی در کره Formulating the Concept of Multicultural Education in Korea	کیم (Kim 2007)	کیفی / تحلیل محتوا	آموزش دیدگاه‌های چندملیتی، تأکید بر آگاهی فرهنگی، تلاش در جهت غلبه بر نژادپرستی، تعصب، و تبعیض
۱۵	مقاله	آموزش چندفرهنگی مبتنی بر آموزش محلی در مدارس ابتدایی Multicultural Education Based On Local Education In Elementary School	جولیناتو و سابروتو (Julianto and Subroto) (2019)	کیفی / مصاحبه	پرورش معلم چندفرهنگی، مدارای مدرسه با چندفرهنگی، توجه فرایند یادگیری به فرد و کرامت انسانی، آزادی در تفکر و احترام به آن، هماهنگی بین ادیان، ارزش محلی در طراحی فرایند یادگیری، آزادی در فرایند تدریس، توجه به افراد کم‌توان با نیازهای خاص
۱۶	مقاله	رویکرد چندفرهنگی به آموزش Multicultural Approach to Education	کوریاکینا (Koriakina) (2015)	کیفی / تحلیل محتوا	گفت‌وگوی فرهنگ‌ها در بافت تاریخی و معاصر، گفت‌وگوی کثرت‌گرایانه بین فرهنگ‌ها، ایجاد تعادل میان تنوع قومی و فرهنگی، حفظ و ارتقای واقعیت‌های تنوع قومی
۱۷	مقاله	تنوع تدریس: نظرهای معلمان مدرسه و استفاده از کتاب‌های چندفرهنگی کودکان Teaching Diversity: Elementary School Teachers' Opinions and Experiences on the Use of Multicultural Children's Books	ارباش (Erbas 2019)	کیفی / مصاحبه	آموزش تفاوت‌های دینی، زبانی، و فرهنگی، بازنمایی مثبت فرهنگ‌های دیگر

استتیزپژوهی شناسایی مؤلفه‌های برنامه‌های درسی چندفرهنگی (وریا نوروزی و دیگران) ۱۹۷

کد	قالب	عنوان	نویسنده / سال	روش پژوهش	مفاهیم
۱۸	مقاله	نظر معلمان پیش‌دبستانی درباره آموزش چندفرهنگی Preschool Teachers' Opinions Towards to Multicultural Education	آتش و شاهین (Ateş and Şahin 2021)	کیفی / پدیدارشناسی، مصاحبه	توجه به فرهنگ‌های متفاوت (سطوح اجتماعی - اقتصادی مختلف، زبان و لهجه‌های متنوع، گروه‌های حرفه‌ای)، در نظر گرفتن ناتوانی‌های افراد (معلولیت، اوتیسم، نابینایی، ناشنوایی، و ...)، جنسیت (جنس افراد و ترجیحات جنسی)، سن و سال افراد (کودکی، نوجوانی، جوانی، بزرگسالی، میان‌سالی، پیری، و ارتباط آن‌ها با یکدیگر)
۱۹	مقاله	تأثیر آموزش چندفرهنگی بر نگرش معلمان پیش از خدمت و اثربخشی آزمون بعد از تلفیق محتوای بنکس The Effect of Multicultural Education on Preservice Teachers' Attitude and Efficacy: Testing Bank's Content Integration Dimension	آکچاواغلو و عرسال (Öztürk Akcaoglu and Aرسال 2021)	کمی / نیمه‌تجربی، پیش‌آزمون - پس‌آزمون	ایجاد فرصت‌های برابر برای همه دانش‌آموزان فارغ از جنسیت، نژاد، مذهب، و ... ایجاد فرصت برابر برای رسیدن به موفقیت‌های تحصیلی
۲۰	مقاله	شایستگی بین‌فرهنگی در آموزش چندفرهنگی در دبیرستان‌های اندونزی و نیوزلند Cross-Cultural Competence in Multicultural Education in Indonesian and New Zealand High Schools	دوینینگرام و دیگران (Dwiningrum et al.) (2021)	ترکیبی / پرسش‌نامه و مصاحبه	برابری آموزشی، آموزش بدون تبعیض برای همه، تعامل و تفاهم فرهنگی و افزایش درک افراد نسبت به فرهنگ یکدیگر، توجه به عناصر متفاوت تشکیل‌دهنده جامعه (قومیت، نژاد، جنسیت)

کد	قالب	عنوان	نویسنده / سال	روش پژوهش	مفاهیم
۲۱	مقاله	ایده‌های معلمان در مورد آموزش چندفرهنگی در یک جامعه در حال تغییر: مورد جمهوری چک Teachers' Ideas about Multicultural Education in a Changing Society: the case of the Czech Republic	موری و دیگران (MOREE et al. 2008)	کیفی / مصاحبه	مداراه، تفاهم بین فرهنگ‌ها، تأمل در مورد تعصبات، آشنایی فراگیران با تنوع، تفکر متکثر
۲۲	کتاب	انتخاب برای آموزش چندفرهنگی: پنج رویکرد به نژاد، طبقه، و جنسیت Making choices for multicultural education: Five approaches to race, class and gender	اسلیتر و گرانت (Sleeter and Grant 2007)		کثرت‌گرایی فرهنگی: مستلزم تعادل بین فرهنگ و هویت‌های متنوع در یک ملت و تشویق موضع «هر دو» نسبت به تفاوت و وحدت؛ فرصت آموزشی برابر: که دانش‌آموزان در کلاس درس به دلیل رنگ، وابستگی مذهبی، گرایش جنسی، و یا ویژگی‌های فیزیکی خود احساس طردشدن یا عدم استقبال نکنند
۲۳	کتاب	آموزش چندفرهنگی: ویژگی‌ها و اهداف Multicultural Education Characteristics and Goals	بنکس (Banks 2016)		تلفیق محتوا، فرایند ساخت دانش، کاهش تبعیض، آموزش عدالت، توان‌مندساختن فرهنگ مدرسه، و ساختار اجتماعی

ستیزپژوهی شناسایی مؤلفه‌های برنامه‌های درسی چندفرهنگی (وریا نوروژی و دیگران) ۱۹۹

مفاهیم	روش پژوهش	نویسنده / سال	عنوان	قالب	کد
آشنایی با قومیت، نژاد، احترام به فرهنگ‌های دیگر، زبان گوناگون، مذاهب مختلف، آداب و رسوم متفاوت، پوشش متفاوت، مشاغل اقوام و میراث فرهنگی گوناگون	کمی / تحلیل محتوا	مختاری (۱۳۹۷)	جایگاه مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی در برنامه‌های درسی قصدشده دوره اول متوسطه	پایان‌نامه / ارشد	۲۴

باتوجه به یافته‌های حاصل از تحقیقات مرتبط با هدف پژوهش در جدول ۱ و پس از بازبینی مکرر توسط پژوهش‌گران، کلیه مفاهیم اولیه حول پانزده مضمون فرعی دسته‌بندی و در نهایت در قالب چهار مضمون اصلی یا همان مؤلفه‌های مورد نظر سازمان‌دهی شدند که در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. مضامین مستخرج از کُدگذاری مفاهیم اولیه و استخراج مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی

مضامین پایه (کُد منبع)	مضامین فرعی	مضامین اصلی (مؤلفه‌های استخراج‌شده)
	عدالت	
	برابری و ضد تبعیض	مؤلفه‌های انسان‌محور
	منزلت و کرامت انسانی	

مضامین اصلی (مؤلفه‌های استخراج شده)	مضامین فرعی	مضامین پایه (کُد منبع)
مؤلفه‌های اقلیت‌محور	ملت/ زبان	<p>چگونگی خلق دانش و فهم تأثیرپذیری از ویژگی‌های قومی (۱)، پرداختن به حقوق اقلیت‌های قومی (۱)، آموزش ضد تبعیض نژادی (۲)، عدم وجود تعصب قومی و ارزش‌های نژادپرستانه (۳)، توجه و پذیرش تنوع قومی و نژادی (۴)، پاسخ‌گویی به هویت‌های قومی، زبانی، و فرهنگی (۴)، توجه و حمایت از آموزش به زبان مادری (۴)، آموزش ضد تبعیض نژادی و کاهش تعارضات قومی و فرهنگی (۴)، توجه به خرده‌فرهنگ‌ها و اقلیت‌ها (۴)، توجه به نیازها و علایق فرهنگی و زبانی فراگیران (۴)، انعکاس اعیاد، مناسک، جشن‌ها، و آداب و رسوم مرتبط با اقلیت‌های فرهنگی (۵)، کمک به رفع نگرش‌های نژادی در دانش‌آموزان (۵)، تأکید بر انعکاس تنوع قومی و زبانی (۶)، آشناکردن فراگیران با تاریخ و هویت اقوام (۷)، آشناکردن فراگیران با پوشش اقوام (۷)، آموزش احترام به زبان اقوام و اقلیت‌ها (۷)، ایجاد تعادل میان تنوع قومی و فرهنگی (۱۶)، حفظ و ارتقای واقعیت‌های تنوع قومی (۱۶)، آموزش تفاوت‌های زبانی و فرهنگی (۱۷)، توجه به فرهنگ‌های متفاوت (سطوح اجتماعی - اقتصادی مختلف، زبان و لهجه‌های متنوع، گروه‌های حرفه‌ای) (۱۸)، آشنایی با قومیت، نژاد، زبان گوناگون، و احترام به فرهنگ‌های دیگر (۲۴)</p>
	دین/ مذهب	<p>پرداختن به حقوق اقلیت‌های دینی (۱)، کمک به درک و احترام به ادیان و مذاهب گوناگون (۵)، تأکید بر انعکاس تنوع مذهبی (۶)، هماهنگی بین ادیان (۱۵)، آموزش تفاوت‌های دینی (۱۷)، ایجاد فرصت‌های برابر برای همه دانش‌آموزان فارغ از مذهب و ... (۱۹)، آشنایی و احترام به مذاهب مختلف (۲۴)</p>
	جنسیت	<p>جنسیت (جنس افراد و ترجیحات جنسی) (۱۸)، ایجاد فرصت‌های برابر برای همه دانش‌آموزان فارغ از جنسیت (۱۹)، توجه به عناصر متفاوت تشکیل دهنده جامعه (قومیت، نژاد، جنسیت) (۲۰)، در کلاس درس دانش‌آموزان به دلیل گرایش جنسی یا ویژگی‌های فیزیکی خود احساس طردشدن یا عدم استقبال نکنند (۲۲)</p>
	معلولیت/ ناتوانی	<p>توجه به افراد کم‌توان با نیازهای خاص (۱۵)، در نظر گرفتن ناتوانی‌های افراد (معلولیت، اوتیسم، نابینایی، ناشنوایی، و ...) (۱۸)</p>
مؤلفه‌های آموزش‌محور	اهداف و محتوا	<p>تقویت و اعطای قدرت به فرهنگ مدارس (۱)، محتوای ترکیبی یک‌پارچه (۱)، انعطاف در برنامه‌های درسی با توجه به ویژگی‌های قومی و فرهنگی (۲)، مشارکت مربیان در طراحی و تولید برنامه‌دستی (۴)، آشنایی یادگیرندگان با سایر فرهنگ‌ها و شیوه‌های زندگی موجود (۴)، توجه به تأثیر متقابل فرهنگ و یادگیری بر هم‌دیگر</p>

مضامین پایه (کُد منبع)	مضامین فرعی	مضامین اصلی (مؤلفه‌های استخراج شده)
<p>(۴)، رشد و پرورش مهارت‌های فکری (۴)، آموزش مهارت‌های زیست چندفرهنگی، رشد و توسعه فردی، خیرگی و تخصص در مهارت‌های اصلی و پایه، آموزش انعطاف‌پذیری (۴)، ایجاد زمینه درک متقابل از سیر تحول فرهنگ‌های مختلف در محتوای کتب درسی (۵)، توجه به تفاوت‌های فرهنگی اقوام در محتوای کتب درسی (۵)، گنجانیدن مطالبی درخصوص نحوه روابط بین فرهنگی (۵)، توجه به ایجاد زمینه درک نقش همه فرهنگ‌ها در شکل‌گیری تمدن و تولید دانش (۵)، آشنایی کلی با آموزه‌های ادیان و مذاهب توحیدی (۵)، کمک به اطلاع از مکان جغرافیایی زندگی پیروان ادیان و مذاهب مختلف (۵)، انعکاس نواحی جغرافیایی مربوط به اقوام مختلف (۵)، شرح نحوه هم‌زیستی مسالمت‌آمیز با گروه‌های دیگر (۵)، ارائه مباحثی در مورد حقوق بشر در برنامه درسی (۵)، کمک به درک و بهبود ارتباط‌های بین فرهنگی (۵)، آشناکردن فراگیران با ادیان و مذاهب اقلیت‌ها (۷)، معرفی میراث فرهنگی (۷)، معرفی مشاهیر (۷)، طراحی مجدد مدرسه به‌منظور ایجاد جذابیت برای تمام دانش‌آموزان (۱۰)، پرورش تفکر چندبعدی در دانش‌آموزان (۱۲)، آشنایی فراگیران با تنوع (۲۱)، تلفیق محتوا (۲۳)، فرایند ساخت دانش (۲۳)</p>		
<p>تنوع در استفاده از مواد و محیط آموزشی (۲)، ایجاد تنوع در مواد و محیط آموزشی (۶)، فراهم کردن محیطی آرام و متنوع (۱۳)، ارزش محلی در طراحی فرایند یادگیری (۱۵)، توان‌مندساختن فرهنگ مدرسه و ساختار اجتماعی (۲۳)</p>	مواد، وسایل، و محیط آموزشی	
<p>چگونگی خلق دانش و فهم تأثیرپذیری از ویژگی‌های قومی (۱)، تنوع در استفاده از روش‌های تدریس (۲)، توجه به سبک‌های یادگیری (۴)، به‌کارگیری پژوهش‌ها و تجربیات قوم‌نگارانه و میدانی در تدریس (۴)، تنوع در روش‌های آموزش و تدریس (۴)، ایجاد تنوع در استفاده از روش‌های تدریس (۶)، روشی برای آموزش طیفی از ساختارهای فرهنگی متفاوت در درون و میان افراد (۱۰)، توجه به هوش‌های چندگانه انسانی و انطباق فرایند تدریس و یادگیری با آن (۱۱)، یادگیری مشارکتی (۱۲)، انجام کار به‌شیوه گروهی برای عملی کردن مفهوم دموکراسی (۱۲)، آزادی در فرایند تدریس (۱۵)</p>	روش‌های تدریس	
<p>تنوع در استفاده از روش‌های ارزش‌یابی (۲)، تنوع در روش‌های ارزش‌یابی (۴)، ارزش‌یابی فرایند و نتایج آموزش و یادگیری (۴)، ایجاد تنوع در استفاده از روش‌های ارزش‌یابی (۶)، شامل تمام جنبه‌های توانایی و شخصیت فراگیران (۱۱)، استفاده از روش‌های متنوع ارزش‌یابی (۱۲)</p>	ارزش‌یابی	

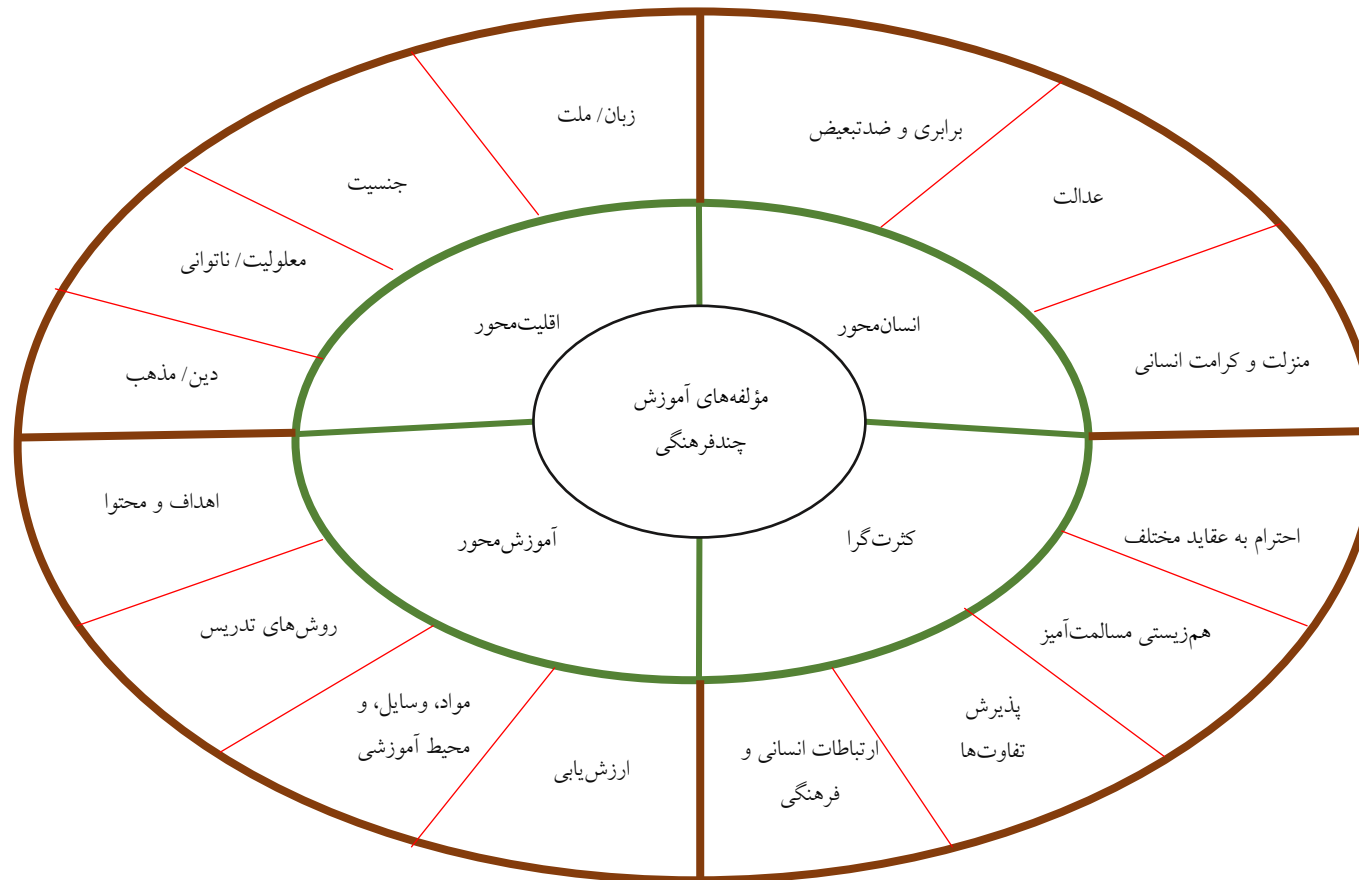
سنتر پژوهی شناسایی مؤلفه‌های برنامه‌درسی چندفرهنگی (وریا نوروزی و دیگران) ۲۰۳

مضامین اصلی (مؤلفه‌های استخراج شده)	مضامین فرعی	مضامین پایه (کُد منبع)
	احترام به عقاید مختلف	درک و تحمل آرای دیگران (۲)، درک و تحمل آرای متفاوت از فرهنگ‌های دیگر (۳)، ترویج احترام به ارزش‌ها و عقاید دیگران (۴)، آموزش وحدت در عین کثرت (۴)، افزایش و توسعه مهارت‌های تعاملی با افراد سایر فرهنگ‌ها و اقلیت‌ها (۴)، کمک به درک و تحمل آرای متفاوت از فرهنگ‌های دیگر (۵)، تأکید بر تحکیم وحدت و برقراری تعامل و ایجاد هم‌دلی (۶)، معرفی فرهنگ‌های مختلف (۷)، کثرت‌گرایی (۱۰)، پذیرش دیدگاه‌های مختلف (۱۲)، مهارت برقراری ارتباط با افراد از فرهنگ‌های مختلف (۱۲) گفت‌وگوی فرهنگ‌ها در بافت تاریخی و معاصر (۱۶)، بازنمایی مثبت فرهنگ‌های دیگر (۱۷)، تفاهم بین فرهنگ‌ها (۲۱)
	هم‌زیستی مسالمت‌آمیز	هم‌زیستی مسالمت‌آمیز با پیروان ادیان، مذاهب، و اقوام در سطح محلی، ملی، و بین‌المللی (۲)، هم‌زیستی مسالمت‌آمیز (۳)، آموزش هم‌زیستی مسالمت‌آمیز (۴)، آموزش پذیرش تفاوت و تکرر جهت هم‌زیستی مسالمت‌آمیز (۶)، هم‌زیستی (۱۳)، مدارا (۲۱)
مؤلفه‌های کثرت‌گرا	پذیرش تفاوت‌ها	پذیرش تنوع و تکرر (۲)، پذیرش تنوع و تکرر (۳)، توجه و ترویج احترام به فرهنگ‌های مختلف (۴)، پذیرش تنوع نگرش، اندیشه، و ارزش‌ها (۴)، ارتقای تعامل و تفاهم فرهنگ‌ها و اقلیت‌ها (۴)، طرد مطلق‌گرایی و پذیرش نسبی بودن فرهنگ‌ها (۴)، وضوح بخشی نگرش‌ها و ارزش‌ها (۴)، گنجاندن تنوعی از تجارب و نظرای گروه‌های قومی و فرهنگی (۵)، احترام به حق متفاوت بودن در جهت فرهنگ خاص خود (۵)، توجه به دیدگاه‌های مختلف فرهنگی و بازشناسی فرهنگ و آداب و رسوم اقلیت‌ها (۶)، وحدت در تنوع و برابری (۹)، احترام فرایند آموزش به تفاوت‌ها در همه زمینه‌ها و تجلیل از آن (۱۱)، قدردانی از ایده‌های مختلف (۱۲)، احترام و پذیرش تفاوت‌ها و حقوق بشر (۱۲)، پذیرش، آزادی، و احترام به تفاوت‌ها (۱۳)، توجه به شباهت‌ها بیش از تفاوت‌ها (۱۳)، آموزش دیدگاه‌های چندملیتی (۱۴)، مدارای مدرسه با چندفرهنگی (۱۵)، گفت‌وگوی کثرت‌گرایانه بین فرهنگی (۱۶)، تعامل و تفاهم فرهنگی و افزایش درک افراد نسبت به فرهنگ یک‌دیگر (۲۰)، تفکر متکثر (۲۱)، کثرت‌گرایی فرهنگی: مستلزم تعادل بین فرهنگ و هویت‌های متنوع در یک ملت و تشویق موضع «هر دو» نسبت به تفاوت و وحدت (۲۲)، آشنایی با آداب و رسوم متفاوت و احترام به آن‌ها، پوشش و مشاغل اقوام و میراث فرهنگی گوناگون (۲۴)
	ارتباطات انسانی و فرهنگی	سواد بین‌قومی (۳)، تحکیم انسجام اجتماعی (۴)، تقویت ارتباطات فرهنگی (۴)، شایستگی اجتماعی چندفرهنگی (۴)، توجه و طرح گفت‌وگو چندفرهنگی (۴)، رشد و توسعه سواد قومی و فرهنگی (۴)، آگاهی بخشی از تأثیر فرهنگ بر احساسات و سلامت روان (۶)، برقراری ارتباط بین فرهنگی (۱۲)، تأکید بر آگاهی فرهنگی (۱۴)

۲۰۴ جامعه‌پژوهی فرهنگی، سال ۱۴، شماره ۱، بهار ۱۴۰۲

بر این اساس، مؤلفه انسان‌محور شامل ۳ مضمون فرعی و ۲۹ مضمون پایه، مؤلفه اقلیت‌محور شامل ۴ مضمون فرعی و ۳۴ مضمون پایه، مؤلفه آموزش‌محور شامل ۴ مضمون فرعی و ۴۸ مضمون پایه، و درنهایت مؤلفه کثرت‌گرا شامل ۴ مضمون فرعی و ۵۲ مضمون پایه است (جدول ۲). درنهایت یافته‌های به‌دست‌آمده در قالب یک شکل به‌صورت جامع ترسیم شد (شکل ۲).

ستیزپژوهی شناسایی مؤلفه‌های برنامه‌های چندفرهنگی (وریا نوروژی و دیگران) ۲۰۵

شکل ۲. مضامین اصلی و فرعی شناسایی شده آموزش چندفرهنگی

۶. بحث و نتیجه‌گیری

هدف از این پژوهش شناسایی مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی با رویکرد سنتزپژوهی جهت طرح در برنامه‌های درسی بود که با استفاده از مرور نظام‌مند و بررسی ۲۴ سند علمی و پس از گدگذاری و بازخوانی‌های مکرر مضامین پایه شناسایی شد. بعد از دسته‌بندی، پانزده مضمون فرعی استخراج شد و در نهایت مضامین فرعی نیز در قالب چهار مضمون اصلی (مؤلفه‌ها) شامل مؤلفه انسان‌محور، آموزش‌محور، اقلیت‌محور، و کثرت‌گرا دسته‌بندی شد.

بسیاری از پیش‌گامان آموزش چندفرهنگی با این‌که به‌طور مستقیم در تعاریف خود از این رویکرد آموزشی ابعاد ضروری یا مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی را مشخص نکرده‌اند، می‌توان از روی تعاریف نیز مؤلفه‌های مدنظر را استخراج کرد (Erbaş 2019) و اگر شواهد پژوهشی را مبنای تحلیل قرار دهیم، به این نتیجه استنباطی خواهیم رسید که آموزش چندفرهنگی باتوجه‌به وسعت، گستردگی، و اهمیت آن نیازمند نظام‌مندشدن در آموزش و لزوم شناسایی مؤلفه‌های آن خواهد بود. با این حال، نتایج جست‌وجو در منابع مرتبط نشان می‌دهد تلاش‌های صورت‌گرفته در داخل و خارج کشور فاقد جامعیت در مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی است، چراکه در اغلب تحقیقات پژوهش‌گران بیش‌تر بر یک جنبه خاص از اهداف آن تأکید دارند و یا مؤلفه‌ها به‌شیوه‌ای ارائه شده‌اند که فاقد جامعیت، شمول، و انسجام لازم‌اند. به‌عنوان نمونه، در پژوهش عاشوری و صادقی (۱۳۹۹) برای بررسی میزان تأثیر آموزش مؤلفه‌های چندفرهنگی در ارتقای سواد چندفرهنگی با استفاده از نظر‌نخبگان شش مؤلفه استخراج شده است که در پنج مؤلفه احترام به حقوق انسان‌ها، ارتقای درک و تحمل، تبعیض نژادی، هم‌زیستی مسالمت‌آمیز، و پذیرش تنوع و تکرر با پژوهش حاضر مشترک است، اما تنوع در روش‌های یاددهی - یادگیری، ارزش‌یابی، مواد، وسایل و محیط آموزشی، و اهداف و محتوا (مؤلفه آموزش‌محور در پژوهش حاضر) مغفول مانده است. همچنین، رحمانی و دیگران (۱۳۹۵) شش مؤلفه محتوای ترکیبی و یک‌پارچه، چگونگی خلق دانش، کاهش تعصب، عدالت و برابری آموزشی، تقویت و اعطای قدرت به فرهنگ مدارس، و پرداختن به حقوق اقلیت‌های دینی و قومی را مهم‌ترین مؤلفه‌ها در آموزش چندفرهنگی در پژوهش خود معرفی کرده‌اند که، ضمن اشتراکاتی با پژوهش حاضر، در حوزه آموزش فقط به عدالت آموزشی اشاره شده است و در حیطه اقلیت‌ها دانش‌آموزان با نیازهای ویژه و زنان موردغفلت قرار گرفته‌اند. در پژوهش وفایی و سبحانی‌نژاد (۱۳۹۴) نیز به‌منظور تحلیل محتوای کتب درسی ۲۴ مؤلفه شناسایی شده که بدون دسته‌بندی خاصی صرفاً برای شمارش فراوانی در کتب درسی به‌کار گرفته شده و باوجود تعداد زیاد مؤلفه‌ها، ضمن

ضعف به‌علت پراکندگی، هیچ اشاره‌ای به زنان، دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، و اهمیت تنوع در روش‌های تدریس، ارزش‌یابی، اهداف، و محتوا نشده است. در میان پژوهش‌های خارجی، در فراتحلیل جایادی و دیگران (Jayadi et al. 2022) پنج مضمون حفاظت از فرهنگ، عدالت اجتماعی، برابری، وحدت در تنوع، و هویت فرهنگی شناسایی شده که بیش‌تر بر جنبه سیاسی چندفرهنگی متمرکز شده است. دوینینگرام و دیگران (Dwiningrum et al. 2021) نیز در پژوهش خود بیش‌تر بر مؤلفه‌های آموزش محور و اقلیت محور تأکید کرده‌اند و مؤلفه‌های مرتبط با کثرت‌گرایی مورد توجه قرار نگرفته است. برابری آموزشی، آموزش بدون تبعیض برای همه، توجه به عناصر متفاوت تشکیل‌دهنده جامعه (قومیت، نژاد، و جنسیت)، تعامل و تفاهم فرهنگی، و افزایش درک افراد نسبت به فرهنگ یک‌دیگر مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی مورد تأکید این پژوهش بوده است. هم‌چنین، در پژوهش دمیر و یورداکول (Demir and Yurdakul 2015) با عنوان «بررسی عناصر آموزش چندفرهنگی جهت طرح در برنامه‌درسی»، با وجود توجه به اهمیت تنوع در عناصر آموزشی، به حقوق اقلیت‌ها و اهمیت آن در آموزش چندفرهنگی توجهی نشده است.

بنابراین، مؤلفه‌های شناسایی شده در این تحقیق در جهت تکمیل و جمع‌بندی تحقیقاتی بوده که در گذشته به‌صورت پراکنده اشاره شده‌اند و این امر می‌تواند توجهی بر اعتبار آن باشد که با جامع‌نگری نیز توانسته است دغدغه چندفرهنگی را از منظر سیاسی - فرهنگی و فلسفی در قالب تربیتی لحاظ کند.

مؤلفه اول، که بسیار می‌تواند مهم و مورد توجه نیز باشد، مؤلفه انسان‌محور است که از ترکیب سه مضمون فرعی عدالت، برابری، و ضد تبعیض و کرامت و حقوق انسانی تشکیل شده است. زامیت (Zammit 2021) معتقد است نقطه قوت آموزش چندفرهنگی تأکید بر اهداف و مفاهیم عدالت، برابری، و دموکراسی است که موجب جلوگیری از اختلافات بین فرهنگی از طریق توان‌مندسازی و ایجاد یک سیستم اجتماعی می‌شود که در آن افراد با احترام و هماهنگی در کنار یک‌دیگر زندگی خواهند کرد.

چهار مضمون فرعی زبان/ملت، دین/مذهب، جنسیت، و معلولیت/ ناتوانی به شناسایی مؤلفه اقلیت‌محور منجر شده است. حامیان رویکرد چندفرهنگی، با انکار نظریات شبیه‌سازی فرهنگی یا یک‌سان‌سازی فرهنگی و نفی دیدگاه‌های قوم‌گرایی، به شکلی از تعلیم و تربیت تأکید دارند که سوگیری آن تکثرگرا و متوجه نفی صورت‌های ناسیونالیستی و نژادگرایی در تعلیم و تربیت باشد (مصطفی‌زاده و دیگران ۱۳۹۸)، چراکه امروزه همه جوامع شامل فرهنگ‌ها،

قومیت‌ها، مذاهب، و زبان‌های مختلفی هستند و تفاوت‌های مرتبط با هریک از این‌ها باید در مدارس از طریق برنامه‌دستی جدید طرح و بررسی شود (Erbaş 2019).

سومین مولفه‌شناسایی شده، که شامل چهار مضمون فرعی اهداف و محتوا، مواد، وسایل و محیط آموزشی، روش‌های تدریس، و ارزش‌یابی است، مولفه آموزشی محور است.

آموزش چندفرهنگی صرفاً یک تغییر از نظر برنامه‌دستی یا روش آموزش نیست، بلکه باید در آموزش ادغام شود، در غیر این صورت احتمال افزایش نابرابری وجود دارد. هدف آموزش چندفرهنگی ایجاد پلی است تا شکاف میان برنامه‌دستی و شخصیت معلم، آموزش، وضعیت کلاس، و فرهنگ مدرسه به منظور ترویج برابری در آموزش ایجاد شود. آموزش برای دگرگونی نیازمند رویکردی مترقی است که آموزش چندفرهنگی فرایند تحول اجتماعی است، اما آموزش چندفرهنگی باید قبل از اجرای آن در فرایند یاددهی یادگیری برای بستر فرهنگی مناسب بازنگری و توسعه یابد (Dwiningrum et al. 2021).

مولفه کثرت‌گرا چهارمین مؤلفه‌ای است که مضامین فرعی احترام به عقاید مختلف، زندگی مسالمت‌آمیز، پذیرش تفاوت‌ها، و ارتباطات انسانی و فرهنگی به شناسایی آن منجر شده‌اند.

چندفرهنگی‌گرایان معتقدند حتی زمانی که جامعه‌ای از نظر ساختار تنوع خاصی نداشته باشد، کودکان و نوجوانان آن جامعه هم‌چنان باید از طریق مدرسه در معرض چندفرهنگی بودن قرار گیرند تا توانایی تبدیل شدن به بخشی از جوامع متنوع‌تر و تبدیل شدن به شهروندان جهانی را داشته باشند (Arifin and Hermino 2017; Erbaş 2019). در قرن اخیر جوانان به‌طور فزاینده‌ای برای داشتن توانایی کار در فراسوی فرهنگ‌ها و مرزهای سیاسی به‌چالش کشیده می‌شوند. بنابراین آن‌ها باید درک خود را از فرهنگ‌های دیگر افزایش دهند و در عصر جهانی شدن چشم‌اندازی مدرن داشته باشند (Dwiningrum et al. 2021). به همین دلیل است که مدارس در آماده‌کردن کودکان به‌عنوان جوانان آینده برای داشتن درک کامل از فرهنگ ملی و جهانی نقش مهمی ایفا می‌کنند.

با انعکاس و ظهور مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی در نظام آموزشی و به‌ویژه در کتب درسی از یک‌جانبه‌نگری در برنامه‌ریزی درسی به‌نفع فرهنگی خاص پرهیز خواهد شد که در نهایت به تعامل، مدارا، احترام، و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز و دوری از تنش فرهنگ‌ها در جامعه متکثر و متنوع ایران منجر می‌گردد.

پی‌نوشت

۱. این مقاله مستخرج از رساله دکتری نویسنده اول است.

سنتر پژوهی شناسایی مؤلفه‌های برنامه‌های درسی چندفرهنگی (وریا نوروزی و دیگران) ۲۰۹

کتاب‌نامه

- احمدرش، رشید و اسماعیل مصطفی‌زاده (۱۳۹۸)، «تحلیل برنامه‌های درسی مطالعات اجتماعی سه سال دوره اول متوسطه از نظر میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی»، فصل‌نامه‌ی تدریس‌پژوهی، دوره ۷، ش ۴، ۲۴-۴۶.
- امینی، محمد (۱۳۹۱)، «تبیین برنامه‌های درسی چندفرهنگی و چگونگی اجرای آن در نظام برنامه‌ریزی درسی ایران»، فصل‌نامه‌ی مطالعات برنامه‌های درسی، دوره ۷، ش ۲۶، ۱۱-۳۲.
- بهشتی، سیدعلیرضا (۱۳۹۵)، *بنیاد نظری سیاست در جوامع چندفرهنگی*، تهران: ناهید.
- پله، امیر (۱۳۹۴)، *تبیین فلسفه تربیت چندفرهنگی برای نظام تربیتی ایران و تحلیل و ارزیابی سیاست‌های تربیتی موجود بر مبنای آن*، رساله‌ی دکتری فلسفه‌ی تعلیم و تربیت، دانشگاه تربیت مدرس، منتشر نشده.
- حمیدی‌زاده، کنایون و دیگران (۱۳۹۷)، «تحلیل نظام‌مند آموزش چندفرهنگی در ایران»، فصل‌نامه‌ی پژوهش در نظام‌های آموزشی، دوره ۱۲، ش ۴۲، ۲۵-۳۸.
- خاکباز، عظیمه‌سادات (۱۳۹۹)، «جایگاه آموزش چندفرهنگی در برنامه‌های درسی ریاضی دوره اول ابتدایی»، *دوفصل‌نامه‌ی رویکردهای نوین آموزشی*، دوره ۱۵، ش ۱، ۳۳-۵۸.
- رحمانی، عذرا و دیگران (۱۳۹۵)، «اعتبارسنجی مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی برای طرح در برنامه‌ی درسی دوره ابتدایی»، *دوماه‌نامه‌ی راه‌یافتی نو در مدیریت آموزشی*، دوره ۷، ش ۴، ۲۳۳-۲۵۰.
- ریس، ریچارد (۱۳۹۹)، *چندفرهنگی‌گرایی و آموزش*، ترجمه‌ی علیرضا صادقی و طاهره شیرکوند، تهران: رشد فرهنگ.
- شورت، ادmondسی (۱۳۸۷)، *روش‌شناسی مطالعات برنامه‌های درسی*، ترجمه‌ی محمود مهرمحمدی و دیگران، تهران: سمت.
- صادقی، علیرضا و یعقوب عزیزی (۱۴۰۱)، «شناسایی و تدوین اصول تعلیم و تربیت چندفرهنگی جمهوری اسلامی ایران»، فصل‌نامه‌ی *نوآوری‌های آموزشی*، دوره ۲۱، ش ۸۷، ۷-۲۶.
- صادقی، علیرضا (۱۳۸۹)، «بررسی سند برنامه‌های درسی ملی جمهوری اسلامی ایران بر اساس رویکرد آموزش چندفرهنگی»، فصل‌نامه‌ی *مطالعات برنامه‌های درسی*، دوره ۵، ش ۱۸، ۱۹۰-۲۱۵.
- عاشوری، فریبا و علیرضا صادقی (۱۳۹۹)، «بررسی میزان تأثیر آموزش مؤلفه‌های چندفرهنگی در ارتقای سواد چندفرهنگی دانش‌آموزان ششم ابتدایی شهر تهران»، فصل‌نامه‌ی *روان‌شناسی تربیتی*، دوره ۵۸، ش ۱۶، ۲۵۹-۲۸۵.
- عباس‌زاده، سعیده (۱۳۹۴)، «بررسی تطبیقی پنج برنامه‌ی توسعه‌ی کشور پیرامون دستیابی به عدالت جنسیتی با تأکید بر وضعیت آموزش عالی زنان در ایران و مقایسه‌ی آن با وضعیت جهانی»، فصل‌نامه‌ی *پژوهش‌نامه‌ی زنان*، دوره ۶، ش ۱، ۹۷-۱۳۰.

- عبدلی سلطان احمدی، جواد (۱۳۹۴)، «بررسی میزان توجه به رویکرد آموزش چندفرهنگی در محتوای برنامه درسی علوم پزشکی از دیدگاه اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های شمال غرب کشور در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴»، ماهنامه مطالعات علوم پزشکی، دوره ۲۷، ش ۱، ۲۷-۳۶.
- عبدلی سلطان احمدی، جواد و علیرضا صادقی (۱۳۹۴)، «طراحی و اعتباربخشی الگوی برنامه درسی چندفرهنگی برای دوره تعلیم و تربیت عمومی در ایران»، فصلنامه مطالعات برنامه درسی، دوره ۱۰، ش ۳۹، ۷۱-۱۰۸.
- عقبلی، سیده‌هما و دیگران (۱۳۹۹)، «ضرورت‌های برنامه درسی چندفرهنگی در دوره ابتدایی: تبیین ویژگی‌ها براساس روی آورد تلفیق»، فصلنامه سلامت روان کودک، دوره ۷، ش ۴، ۳۹-۶۰.
- فتحی واجارگاه، کورش (۱۴۰۰)، جنبش نویسنده‌سازی در مطالعات برنامه درسی، تهران: علم استادان.
- فرامرزی‌پور، نوشین و ابوالفضل رفیع‌پور (۱۳۹۳)، «باورهای جنسیتی مرتبط با ریاضی در ذهن دانش‌آموزان»، فصلنامه مطالعات برنامه درسی، دوره ۹، ش ۳۴، ۱۱۷-۱۳۲.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۵)، «فرهنگ ملی، فرهنگ‌های قومی - جماعتی، و بازار اقتصاد صنعتی»، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ۷، ش ۱، ۱۲۶-۱۴۸.
- قادری، مصطفی و سودا کرم‌کار (۱۳۹۸)، برنامه درسی و فرهنگ؛ رویارویی‌ها و به‌هم‌آوری‌ها، تهران: آوای نور.
- کاویانی، مراد (۱۳۹۰)، «بنیادهای جغرافیایی فرهنگ ایرانی»، فصلنامه مطالعات راه‌بردی، ش ۸، ش ۱.
- کشاوری، سوسن و اسماعیل برقی (۱۳۸۸)، «جهت‌گیری‌های آموزش و پرورش استثنایی»، دومه‌نامه تعلیم و تربیت استثنایی، دوره ۹، ش ۹۱، ۳.
- کیهان، جواد (۱۳۹۷)، «تحلیل جایگاه آموزش و پرورش چندفرهنگی در محتوای برنامه درسی علوم اجتماعی و فارسی دوره ابتدایی به‌روش آنتروپی شانون»، فصلنامه مطالعات آموزشی و آموزشگاهی، دوره ۴، ش ۱۲، ۷۹-۹۵.
- گرشاسبی، ایوب، کورش فتحی واجارگاه، و محبوبه عارفی (۱۳۹۹)، «جایگاه قومیت در برنامه‌های درسی رسمی رشته علوم انسانی (مورد مطالعه: درس جامعه‌شناسی و تاریخ نظام جدید دوره دوم متوسطه)»، دوفصلنامه علوم تربیتی، دوره ۸، ش ۱۶، ۲۴۳-۲۶۶.
- محمدی، شیرکوه و دیگران (۱۳۹۵)، «مدیریت آموزش چندفرهنگی در مدارس ایران: فراتحلیلی کیفی»، دوفصلنامه مدیریت مدرسه، دوره ۴، ش ۲، ۸۷.
- مختاری، ریحانه (۱۳۹۷)، جایگاه مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی در برنامه درسی قصدشده دوره اول متوسطه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه الزهراء، منتشر نشده.
- مرزوقی، رحمت‌اله و سیروس منصوری (۱۳۹۴)، «تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی از منظر جهت‌گیری جنسیتی»، سالنامه زن در توسعه و سیاست، دوره ۱۳، ش ۴، ۴۶۹-۴۸۵.

سنتز پژوهی شناسایی مؤلفه‌های برنامه‌های درسی چندفرهنگی (وریا نوروزی و دیگران) ۲۱۱

مصطفی‌زاده، اسماعیل، نرگس کشتی‌آرا، و آذر قلی‌زاده (۱۳۹۸)، «ضرورت‌های آموزش چندفرهنگی و واکاوی عناصر و مؤلفه‌های تعلیم و تربیت چندفرهنگی»، فصل‌نامه پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، دوره ۱۶، ش ۶۰، ۲۰-۳۵.

نادی راوندی، سمیه (۱۳۹۶)، «بررسی و معرفی انواع مطالعات سنتزی/ ترکیبی/ مروری در تحقیقات پزشکی»، دوماه‌نامه دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، دوره ۲۴، ش ۴، ۲۵۷-۲۶۳.

وفایی، رضا و مهدی سبحانی‌نژاد (۱۳۹۴)، «مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی و تحلیل آن در محتوای کتب درسی»، دوفصل‌نامه نظریه و عمل در برنامه‌های درسی، دوره ۳، ش ۵، ۱۱۱-۱۲۸.

هواس‌بیگی، فاطمه (۱۳۹۷)، طراحی الگوی برنامه‌های درسی چندفرهنگی برای دوره‌های ابتدایی ایران، رساله دکتری، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی، منتشر نشده.

هواس‌بیگی، فاطمه و دیگران (۱۳۹۷ الف)، «واکاوی مقوله‌های آموزش چندفرهنگی در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره‌های ابتدایی ایران»، دوفصل‌نامه مطالعات جامعه‌شناختی (نامه علوم اجتماعی سابق)، دوره ۲۵، ش ۲، ۳۸۳-۴۲۹.

هواس‌بیگی، فاطمه و دیگران (۱۳۹۷ ب)، «آموزش چندفرهنگی در کتاب‌های درسی فارسی (خوانداری) دوره‌های ابتدایی ایران»، دوفصل‌نامه نظریه و عمل در برنامه‌های درسی، دوره ۶، ش ۱۱، ۱۴۱-۱۷۴.

Akcaoglu, M. Ö. and Z. Arsal (2021), "The Effect of Multicultural Education on Preservice Teachers' Attitude and Efficacy: Testing Bank's Content Integration Dimension", *Participatory Educational Research*, vol. 9, no. 2, 343-357.

Arifin, I. and A. Hermino (2017), "The Importance of Multicultural Education in Schools in the Era of ASEAN Economic Community", *Asian Social Science*, vol. 13, no. 4, 78-92.

Aslan, S. (2019), "How is Multicultural Education Perceived in Elementary Schools in Turkey? A Case Study", *European Journal of Educational Research*, vol. 8, no. 1, 233-247.

Ateş, A. and S. Şahin (2021), "Preschool Teachers' Opinions Towards to Multicultural Education", *Education Quarterly Reviews*, vol. 4, no. 4.

Banks, J. A. (2016), "Multicultural Education: Characteristics and Goals", in: *Multicultural Education: Issues and Perspectives*, J. A. Banks and C. A. M. Banks (eds.), (9th ed., p. 2-23), New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Castillo, P. A. P., A. Donoso, and K. Ortega (2020), "Understanding the Meaning of Multicultural Collaboration in a Public-School EFL Class", *International Journal of Multicultural Education*, vol. 22, no. 1, 1-15.

Demir, N. and B. Yurdakul (2015), "The Examination of the Required Multicultural Education Characteristics in Curriculum Design", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, vol. 174, 3651-3655.

- Dwiningrum, S. I. A. et al. (2021), "Cross-Cultural Competence in Multicultural Education in Indonesian and New Zealand High Schools", *International Journal of Instruction*, vol. 14, no. 3, 597-612.
- Gorski, P. and B. Covert (2010), "Defining Multicultural Education", *Retrieved Aug*, vol. 19, no. 2, 1.
- Gorski, P. and S. Pothini (2014), *Case Studies on Diversity and Social Justice Education*, New York, NY: Routledge.
- Jayadi, K., A. Abduh, and M. Basri (2022), "A Meta-Analysis of Multicultural Education Paradigm in Indonesia", *Heliyon*, vol. 8, no. 1, e08828.
- Julianto, H. D. and W. T. Subroto (2019), "Multicultural Education Based on Local Education in Elementary School", *International Journal of Educational Research Review*, vol. 4, no. 3, 420-426.
- Kim, H. D. (2007), "Formulating the Concept of Multicultural Education in Korea", *Journal of Education for International Understanding*, vol. 3, 41-54.
- Kim, J. H. and K. So (2018), "Understanding the 'other': Rethinking Multiculturalism in South Korea Through Gadamer's Philosophical Hermeneutics", *International Journal of Multicultural Education*, vol. 20, no. 1, 102-117.
- Koriakina, A. (2015), "Multicultural Approach to Education", in: *Society, Integration, Education, Proceedings of the International Scientific Conference*, vol. 1, 215-221.
- Moree, D., C. Klaassen, and W. Veugelers (2008), "Teachers' Ideas About Multicultural Education in a Changing Society: the Case of the Czech Republic", *European Educational Research Journal*, vol. 7, no. 1, 60-73.
- Rostami, F., M. H. Yousefi, and D. Amini (2021), "A Qualitative Study on Identity Construction among Teachers Working with Students with Disabilities", *International Journal of Multicultural Education*, vol. 23, no. 2, 88-106.
- Sleeter, C. and C. Grant (2007), *Making Choices for Multicultural Education: Five Approaches to Race, Class, and Gender* (5th ed.), New York: John Wiley and Sons.
- Stunell, K. (2021), "Supporting Student-Teachers in the Multicultural Classroom", *European Journal of Teacher Education*, vol. 44, no. 2, 217-233.
- Suryaman, S. and J. Juharyanto (2020), "The Role of Teachers in Implementing Multicultural Education Values in the Curriculum 2013 Implementation in Indonesia", *Journal of Education and Practice*, vol. 11, no. 3, 152-156.
- Zammit, J. (2021), "Maltese Educators' Perceptions of Democracy, Equality and Justice in Multicultural Education", *IAFOR Journal of Education*, vol. 9, no. 1, 153-171.